

INDEPENDENT LAMP
UKRAINIAN MONTHLY
2000 W. Superior St.
CHICAGO 22 ILLINOIS

ГОЛОС ДЕРЖАВНИКА

4

5

1

9

4

7

На правах рукопису

**ГОЛОС
ДЕРЖАВНИКА**

З М І С Т :

1. Зміст передмови	2
2. Лист його Вельможности Пана Гетьманича Денила	3
3. З постанови Сесії Вишого Прогоду Гетьманського Руху з 25.9.1947.р.	4 - 5
4. Я.Вільш.: Фелізія соціалізму	6 - 10
5. Проф.Л.Окіншевич: Український Гетьманат XVII ст., як форма державного устрою	11 - 18
6. Б.І-ко: До інституту виборних і підпомочних козаків	19 - 27
7. Проф.М.В-л.: До земельного питання на Україні в порядку обговорення	28 - 43
8. Інж.П.Веселовський: Земельна реформа в Сам.Укр.Державі в пор.обговорення	44 - 55
9. Проф.О.Моргун: Зауваження до проекту земельної реформи інж.Веселовського	55 - 57
10. Проф.Д-р І.Мірчук: Вїзд філософів в Гарміш-Партенкірхен у вересні 1947.р.	58 - 64
11. Дуплікат листа архієпископа І.Теофоровича з 16.10.1947.р.	65 - 67
12. В.С-в.: Луцьке братство і волинська шляхта	68 - 69
13. Відділ рецензій: Проф.Д-р І.Марченко: На роздоріжжі переду "українською синтезою" з приводу монографії Д-ра М.Глекевича "Українська Синтеза або укр.громадянська війна"	69 - 77
14. В.Хліб: На об'єктивнім шляху з приводу 2-го видання "Похід укр.армій на Київ-Одесу 1919" Ген.І.Мапустянського	78 - 86

П р и м і т к а : Стаття проф.Л.Окіншевича "Український Гетьманат XVII ст., як форма державного устрою" та стаття В.І-ко "До інституту виборних і підпомочних козаків" друкуються з ласкавого дозволу редакції "Ювілейного Збірника У.В.У" та пана Фактора УВУ за що редакція "Голос Державника" складає їм найширшу подяку.

З а м і с т ь п е р е д м о в и .

"Голос Державника" має на цілі ознайомити своїх читачів з державницькими ідеями, в українознавстві й світовій культурно-політичній думці та посісти державницьку методологію в дослідженню української проблематики, як рівно ж і давати оцінку сучасним подіям та фактам в аспекті державницьким.

"Голос Державника" міститиме дописи на більш розгорнені теми наукового, літературного й публіцистичного змісту, та матеріяли й документи, що поглиблюють і зміцнюють державницький світогляд та поборюють анархію й отаманщину в українському житті.

До Українців Табору в Гайденав,
що згадали мене в день мого народження 13.2.47!

Лондон, 25.VII.1947.

Дорогі земляки й приятелі по скитальщині!

Кілька днів тому я одержав від всіх Вас привітання з нагоди дня мого народження з численними Вашими підписами. Щасливий бачити серед Ваших імен представників майже всіх наших земель. Ваша увага до мене, прихильність і побажання сильно мене зворушили й скріпили на душі в ці тяжкі для всіх нас часи.

Сердечне всім Вам спасибі!

Молю Господа Бога, аби він допоміг нашому народові на його страдному шляхові, дав би йому мудрість, внутрішню єдність і відчуття власної непоборної сили і живів би його нарешті, на шлях щасливого, світлого буття!

Хочу, аби всі Ви знали, що я завжди й при всіх обставинах працюватиму в міру моїх сил і уміння для добра й величі України, тим самим виконуючи заповіт мого покійного Батька.

Всім Вам: щастя Боже!

Данило Скоропадський

Цей лист є відповіддю Всьможного Пана Гетьманича на привітання українців табору Гайденав, під яким було 1238 підписів.

З п о с т а н о в
Г е т ь м а н с ь к о г о Ц е н т р у

Як нас повідомляють, 25.9.1947.р. відбулася сесія Регентської Ради та Вищого Пролоду Гетьманського Руху, що розглянула цілу низку питань організаційно-ідеологічного порядку, між ними і справу внутрішнього життя УАПЦ.

Постановлено - цілковито підтримувати Українську Автокефальну Православну Церкву, що стоїть на базі канонічної Вселенської Православної Церкви. Осудити акцію по скликанню "І церковного З'їзду в Ашафенбурзі", а гетьманців, що прийняли в ній участь, прикликати до порядку і заборонити всяку діяльність проти УАПЦ.

В справі УПА ухвалено - акцію УПА вважати за спонтанний вияв протесту Українського Народу проти советського і німецького окупантів та розглядати УПА збройною організацією цілого Українського Народу в боротьбі за своє визволення і державне утвердження.

В справі Інституту Вячеслава Липинського постановлено - доручити опрацювати статут "Інституту Вячеслава Липинського" та розпочати дальші організаційні заходи.

В справі утворення державно-національного Центру ухвалено оголосити в пресі декларацію:

Д е к л а р а ц і я

Українське еміграційне громадянство давно вимагає від українських політичних угруповань і партій узгіднення політичної праці й виділення одного авторитетного політичного центру.

Останніми часами про потребу такого центру заговорили й політичні партії. - Вбачаючи в цьому вимогу часу, СІД грає за вказане довести до відома Українського Громадянства на еміграції свій погляд на цю справу:

1. Ідеологія СІД зумовлює постійні й традиційні намагання СІД до консолідації й співпраці з усіма політичними угрупован-

няти для досягнення спільної для всіх українців цілі - Незалежної, Соборної, Самостійної Держави на всіх українських землях.

2. При сучасній ситуації консолідація й узгодження політичної акції з іншими політичними угрупованнями можливі лише на паритетних засадах.

3. Миття і преса слідчать, що головною причиною розходжень є різниця в поглядах на форму верхньої влади.

4. Виходячи з цього заложення українське еміграційне громадянство можна поділити лише на 4 політичні угруповання: СГД, УНР, ОУН|б|, ОУН|м|.

5. Оскільки ні одне з політичних угруповань на еміграції не має даних твердити, що воно репрезентує кваліфіковану більшість громадянства на рідних землях [од 40 мільйонів], - всеукраїнський державний центр твориться за різними представництвами.

6. Голозування в ньому належить представникам усіх 4-ох груп по черзі, а всі рішення приймається одоголосно.

7. Найкращого репрезентанта і собі України до часу не визначається.

8. Підготівча і початкова нарада може відбутися при додержанню п.п. 4, 5, 6 і 7 цього освідчення.

Союз Гетьманців Державників.

Ревізія соціалізму.

Все на світі розвивається. Так і ідеї. І соціалістична думка розвивається. Особливо тепер, по розвалі фашизму і в часі псевдосоціалістичних експериментів у СРСР, устійнено, що давні форми й шляхи соціалістичної думки не мають в нас того абсолютного значення, що його вони мали перед декількома роками. Соціяльний і економічний розвиток у всьому світі змусив і змушує до переставлення соціалістичної думки на нові шляхи. Напр., німецька соціал-демократична партія на своєму річному з'їзді цього року ухвалила створити впродовж наступного року нову філософічну основу, що була б у згдді з ідеями Маркса при узглядненні філософії, природничих і соціяльних наук сьогоднішньої доби. Зрештою, таке саме шукання нових шляхів зустрічаємо й в інших соціалістичних партіях.

Місячник німецьких соціал-демократів "Фольк унд Лайт" у числі з вересня цього року розглядав проблему ревізії соціалізму в світовому масштабі у вступній статті Г.Фельски. Стаття ця настільки цікава, що передамо її зміст.

В останнім десятилітті появилась в США, Англії і Швайцарії ціла низка політичних публікацій, що поставили собі за завдання зовсім по-новому, без упереджень і критично підійти до політичних питань світу.

Є це політичні інтелектуалісти, письменники й журналісти, що ставлять свої тези, не зважаючи на партійну приналежність. Є між ними такі, що були ще недавно комуністами чи соціалістами, а тепер стали противниками комунізму чи навіть соціалізму [Бернгам, Кестлер, Орвел, Ліпманн тощо]. Велика частина авторів -- це емігранти з гітлерівської Німеччини, Австрії й Угорщини [Гейден, Друкер, Полянн, Равшнінг, Гаск, Кестлер і т.д.].

Заміти проти соціалізму можна поділити на такі три великі групи:

1. Соціалістичний рух завів як історично-політична поява, під організаційним оглядом, коли йде про тактику й політичні потягнення.
2. Соціалізм породив комунізм.

3. Соціалізм не має політично основної ідеї, згл. робив помилки.

Коли йде про перший закид проти соціалізму, то П. Друкер підкреслює у своєму творі "Ді енд ов ікономік мен", що соціалізм збанкрутував у 1914 р., коли солідарність інтересів між робітництвом і капіталістичним суспільством у кожній країні показала сильніша за міжнародню солідарність класу.

Д-р Бернгам у творі "Де менеджеріел революшн" каже, що в останніх двадцятьох роках соціалістичні партії у всьому світі не виправдали себе. Вони не здійснили соціалізму або в деяких випадках вони усунули соціалізм. Там, де піднявся фашизм, вони без бою уступали. Соціалістична партія Німеччини, найб. в. ша в світі, не підняла навіть руки в боротьбі проти гітлеризму, боронячись тим, що, мовляв, соціалісти не мали нагоди до належного свого вияву. Але ж у Росії соціалісти взяли в 1917 р. владу в свої руки. У цілій низці країн - Німеччині, Данії, Норвегії, Швеції, Австрії, Англії, Австралії, Новій Зеландії, Франції - соціалісти були при владі, але вони зовсім не спромоглись переводити якісь реформи в напрямі соціалізації.

Вони поступали так, як звичайні собі ліберальні капіталістичні партії.

Артур Кестлер витягає з "Лангзага втрачених для соціалізму нагод" гіркий висновок, що хоч яке було бажання і туга в часі між двома світовими війнами впорядкувати наново людські взаємини, прийшов жахливий провал, а користі з того провалу мав тільки фашизм.

Коли йде про критику совєтської держави, як твору, що покликється на те, що це, мовляв, соціалістична держава, то тут підкреслюється, що ССРСР не має нічого спільного з соціалізмом. А. Кестлер каже, що ССРСР - це державно-капіталістична, тоталітарна автократія. Він поступовий, коли йде про господарську побудову, зате назадняцький під всякими іншими оглядами. Він політично, культурно, у взаєминах між пануючими і тими, що над ними панують, реакційний у порівнянні з капіталістичними демократіями.

Друкер дивиться на ССРСР як на національну державу з імперіалістичними тенденціями, яка вживає соціалістичних ідей тільки як політичного середника. Кестлер каже, що ССРСР - тоталітар-

на держава з сильними класовими різницями, з пануванням бюрократії, голоду й примусової праці.

Третю групу замітів проти соціалізму можна поставити у таких точках:

1. Оспорюється науковість теорії Карла Маркса і його розвоєвих законів та відкидається намагання признати цей соціалізм К. Маркса як науковий соціалізм. Головним критиком є Перето. Він винайшов соціологічну методу, яка відкриває взаємну залежність між господарсько-соціалічним і духово-релігійним станом суспільства, але твердить водночас, що теорія класової боротьби, світової революції і безкласового суспільства є під науковим поглядом односторонньою і неоправданю.

2. З цього слідує другий заміт - догматизму соціалізму. Соціалізм не осягнув своєї мети і плянування, бо він не керується дійсністю, фактами, але оперує поняттями. Соціалістична наука має характер віри. Друкер і Бернгам стверджують, що соціалістична наука як віра, як стислий імпульс, втратила зовсім свою силу, особливо в молоді. Психологічно соціалісти зовсім завели [Кестлер].

3. Це помітно в запереченні інтернаціоналізму. "Горизонтально" зорганізовані робітничі міжнародні об'єднання поступаються перед націоналістичними інтересами.

4. Соціалістична наука і тактика занедбали проблему середніх верств. Замість щоб росла сила пролетаріату, внаслідок зосередження капіталу й збільшеної індустріалізації, росте число залежного від промиолу середнього стану. Цей середній стан дивиться на пролетарізацію як напад на себе. Середній стан не можна привднати для пролетарської революції.

5. Соціалістичний рух оперся практично на політиці професійних союзів, а професійні союзи, замість поборювати капіталізм, включили себе в капіталістичну систему. Вони, разом з союзами підприємців, стали егоїстичними організаціями проти інтересів споживача.

6. Зовсім перецінено в соціалістичних теоріях значення приватної власности. Усунення приватної власности і удержавлення не приводить ще до соціалістичного ладу і не підносить

матеріальний рівень робітників. Розвою тенденцію, щоб права власності зробити "безсоровими", завважується не тільки в соціалізмі, але й в капіталізмі.

7. Соціалістичне плянування піддається сьогодні гострій критиці. Нерозривно зв'язане з соціалізмом державне господарське плянування є підставовим коренем для тоталітарної держави. Кожне плянування простягається так далеко, як далеко розтягається можливість і влада контролю. Воно автоматично веде до диктатури. Постійне вмішування держави вимагає фахівців і виконних органів, а це відсуває на бік парламенти. Соціалізм є не демократичний, а, як каже Гаск у творі "Шлях до невилітності", "демократичний соціалізм; це велика утопія останніх кількох генерацій, є зовсім нездійснений".

8. Ще тяжчі закиди є проти партійности, передусім проти авторитарної партійної бюрократії. Гаск каже, що не фашизм, а соціалізм почав організовувати політичні партії, контролюючи всі області життя людини, починаючи від коліски, аж до похоронного товариства; організувати дітей, вводити політику в діяльність спорту, в культурних товариствах і т.ін., вбиратись в уніформу і поздоровляти себе новодорощенням, відмінним від інших цивільних осіб; будувати організацію "комірок", які мали слідувати за своїми членами. Соціалізм довів свободу, ще заки прийшли до влади Мусоліні і Гітлер. Партія розвивається в демократичний інструмент [на що вже звернули увагу Сорель, Парето, Макс Вебер, Острогорський та ін.], що для виборчої перемоги розбурхує найнижчі інстинкти маси, класову ненависть, зависть і виховує своїх провідників на пересічних, напівосвічених урядовців, що, очевидно, не можуть мати широкого політичного кругозору. Панування егоїстичного партійного апарату викривлює політику все більше і більше як нігілістичну боротьбу організацій, для яких "ідеї" є тільки на те, щоб ними прикривати перед масами свої власні заміри і волю. [Бергман, Кестлер, Кар, Гейден, Галпніг].

9. З цього набирає також свого значення закид проти регуляційности соціалізму. Пульпетер у своєму творі "Капіталізм, соціалізм і демократія" розвиває цей закид теоретично як доказ, що тільки господарський досвід і господарська необхідність мо-

жуть ступнево привести до "соціалізації підприємства". Всяка соціалізація з допомогою революції і насильства - це "недозріла соціалізація", як залишок міщанської революційної ідеології державного-перевороту. На його думку, якщо соціалізм - наука, то мав виходити з фактів і ставити шляхи перед собою, спираючись на досвіді.

10. Всі автори, передусім ті, що самі звать себе соціалістами, погоджуються на тому, що соціалістична ідея і її мета мусять бути піддані обнові. "Без духового відродження соціалістичний рух йтиме далі своїм бюрократичним шляхом аж до прикрого кінця" [Кестлер]. "Робітництво жде на щось нове. Створити щось нове з старих соціалістичних ідей - це питання духової незалежності, відваги, волі, а в кожному разі часу. Старі партії до цього не надаються і вони зовсім не здібні на це". [Гейден].

Це були б заміти проти соціалізму. З'ясовуючи це все - криза соціалізму лежить у неяснім становищі між наукою і вірою. З одної сторони виявилось, що всі раціоналістичні й матеріалістичні теорії - це наукові пересуди, і вони провалились. З другої сторони, втягнення до соціалістичного думання інтуїціоналізму і соціального пророчення, ведення мао при допомозі мітичних, войовничих тез, опертих на вірі, спричинилось тільки до зятрати почуття дійсности і до невдач.

Ми живемо у віці криз. Таку саму кризу переживає соціалізм. Він шукає тепер нових шляхів.

Я. ВІЛІШ.

Проф. Л. Окіншевич.

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕТЬМАНАТ XVII. ст., ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ.

Історія Гетьманщини взагалі й історія розвитку українського права в цьому державному організмі зокрема перебувають по суті ще в стані перших початкових кроків. Хоч бібліографія всіх дослідчих праць з цієї доби мала би скласти поважний том, все ж таки ми ще не маємо достатніх і певних знань про багато сторінок з історії і про багато з сторін з організації цього державного тіла. Можна думати, що майбутні дослідники внесуть багато нового в загальний малюнок організаційної структури цієї "козацької держави".

В особливо нерозвиненому стані є наші знання щодо самого характеру державного устрою українського державного організму XVII-XVIII. ст. В цій відношенні українська наука завинила перед своїм народом, не давши відповіді на кардинальніші питання про цей устрій.

Справді. Чим була Україна - Гетьманщина з погляду державно-правного? По цьому питанню ми не маємо спеціальних праць і монографій, - хіба що - принагідні згадки, цілком апріорного, до того ж і необгрунтованого характеру.

Ми знаємо, що з моментом повстання Б. Хмельницького в 1648. році польська влада над територією трохи не всієї Правобережної й Лівобережної Придніпрянської України була ліквідована. Одночасно з тим повстало проти Польщі українське козацтво перейняло в свої руки владу над звільненою від поляків територією і над усім осілим на тій території населенням. Це значить, що в цей час повсталася українська держава.

Ця держава вступила в боротьбу за своє існування, в цій боротьбі, хоч і невдалі були її результати, вона виявила проте свою життєздатність, довгий ряд років пронісши прапор української державности на тяжкому і несприятливому історичному шляху

і залишивши на прийдешні часи цей прапор і цю державну ідею новим поколінням, що мають здійснити в нових часах шляхетну мету людських поколінь - вибороти й здобути своєму народові національну державність.

Оточена з усіх боків міцнішими і, головне, на глибших державно-творчих традиціях опертими державними організаціями, українська держава в боротьбі то з одним, то з іншим сусідом, в спілці то з тим, то з іншим, в зносинах як партнер, як співник чи як ворог і суперник, проіснувала довгий ряд років. Це існування української державности в XVII-XVIII ст.ст. не було б можливе, коли б була відсутня державна ідея і коли б не було вироблено, сконсолідовано і зміцнено саму державну організацію.

Оскільки, не маючи цієї державної організованости, українська нація не могла б витримати змагання з іншими, об'єднаними в міцні державні зв'язки, народами, - значення цієї організованости є першорядне. І саме тому згори можна вказати, що українська історіографія і українське історичне правознавство, які до цього часу так мало зробили для зв'язування характеру цієї державної організації, не могли дати своєму суспільству вірне і всебічне висвітлення і відображення справжнього минулого історичного шляху української нації.

Але не дивно, ми не маємо ще твердої й певної відповіді на таке важливе і першорядне, основне питання як - чи була Гетьманська Україна монархією чи - тут ми маємо діло з державною організацією республіканського типу? Відповісти на це питання значило б оцінити українську державу XVII-XVIII ст.ст. чи як організаційний зв'язок з тимчасовими, виборними на певний час, носіями державної влади, чи - як державний порядок, за якого державу очолює одна особа, яка здобуває владу або в порядкуві спадкування, або вибором на все життя. В останньому разі це було б форма монархічного устрою, в першому - республіканського. При цьому, оскільки і монархічний устрій може мати виборного носія центральної влади [маємо згадати хоч би устрій тогочасної Німецької імперії, чи - Польської держави], межа і різниця поміж цими двома, ніби кардинально-протилежними, видами державної влади є по суті не завжди чітка. І не дарма тогочасна

Польща, що її очолював виборний король, в той час визнавала себе ніби республікою, даючи і назву своїй державі як "Річ Посполита".

Вирішальним у визначенні цього питання є, очевидно, факт тимчасовості чи постійності, чи - доживотності функцій голови держави. В наш час за цим принципом ми завжди легко знайдемо різницю між монархією і республікою. Але наш час в загалі часом чітких і ясних визначень в писаних державних конституціях. Справа виглядала далеко не так просто і далеко не так чітко в час, коли таких виразних дефініцій щодо форм державного устрою робити ще не вмiли і коли писані конституції існували далеко не завжди.

Державний устрій України-Гетьманщини може служити переконливим прикладом справедливості висловленої допіру думки. Чим був гетьман України?

В науці не бракує апріорних відповідей на це питання. Ми могли би навести цілий ряд тверджень, що гетьманат був видом монархічного ладу. Але - не бракувало б і протилежних оцінок Гетьманщини, як, мовляв, своєрідної "козацької республіки". При цьому всі ці оцінки мають завсіди спільну рису апріорності і поверховості в підході до проблеми, яка по суті є далеко не такою простою, як мала б на перший погляд виглядати і для вирішення якої потрібно проробити певну працю, виходячи при цьому з конкретного матеріялу тогочасного державного життя і його практики.

Безперечно, що генезу влади гетьмана ми знайдемо на Запоріжжі. При цьому генезу гетьманату нам треба шукати у владі кошових отаманів Запорізької Січі.

Геніяльний Гоголь залишив нам яскравий малюнок обрання на галасливій Січовій раді Запорізького кошового. Слід думати, що, попри всю свою яскравість, цей малюнок не є в той же час правдивим, бо, навіть, у ті далекі від нас часи і, навіть, на ті далеко примітивніші від наших відносини існування такого не-впорядкованого організму як Запорізька Січ, як її змалював Гоголь, неодмінно призвело б до того, що занархізоване Запорізьке суспільство не могло б виявити себе обороно-здібним в змаганні з Польщею, Кримом, Турвччиною і іншими державами. Справа мусила була виглядати на ділі інакше.

Але для нас зараз цікаве інше: самий характер влади січового кошового отамана. Аналізуючи положення цього останнього, враховуючи і той факт, що кошовий отаман був раз-у-раз обраний на певний термін і той, що його завжди могло скинути зібрання на січову раду запорізьке козацтво, мусимо прийти до неодмінного висновку про те, що видом монархічної влади кошовий отаман бути в жоднім разі не міг.

Щодо кошового отамана Січі принаймні можна поставити питання про правну природу цього "уряду", бо польська державна влада безпосередньо на Січ і Січову територію не розповсюджувала свій вплив і свій чин. Щодо гетьманів "Запорізького Війська" на історичній Україні ми не можемо і ставити цього питання, поскільки це до 1648. р. був лише начальник певного гатунку збройних сил певної частини території Польської держави та проводир нового, напіввизнаного польською владою, але все ж таки існуючого, окремого і своєрідного своїм правовим положенням суспільного стану.

Але нам належить все ж таки згадати, що пріоритет впливу козацької ради, яка не тільки вибирала гетьмана на проводиря українського козацтва, але в кожний ліпший момент могла покликати його на свої збори для справоздання, відповіді на питання, а також могла в кожний ліпший момент його з уряду скинути та обрати собі іншого проводиря, - все це дає підставу твердити, що і в потенціальних можливостях шляху розвитку цього уряду в цей час були закладені підвалини для розвитку його скорше у вид влади республіканського типу.

З 1648 року справа кардинально змінилася. Придніпрянська Україна стала державою, що, пам'ятаючи про січове походження свого устрою, продовжувала називати себе "Військом Запорізьким". А на чолі цієї держави став колишній проводир козацтва як суспільного стану і як війська - гетьман.

Для того, щоб дати відповідь про характер гетьманської влади після 1648. р. як влади голови і керівника держави, маємо простежити за станом справи з доживотним чи тимчасовим її характером. Ми бачимо, що І. Хмельницький був гетьманом до своєї смерті, Юрко Хмельницький, Ів. Виговський, Павло Тетеря, Петро Дорошенко - всі поклали на генеральній козацькій раді гетьманську булаву, "подякували військові за уряд гетьманський" і тим

самим виявили в якійсь мірі тимчасовість, прекарність своїх повноважень.

Ів. Брюховецького було вибрано на генеральній раді 1668 р. Козацька рада, що тут же передала його булаву П. Дорошенкові, знов виявила свій пріоритет і заманіфестувала своє право на зміну гетьмана в разі свого на це бажання.

Коротке гетьманування Д. Многогрішного скінчилося державним переворотом з боку старшини і через це не дає підстав для того чи іншого висновку про характер гетьманської влади. Але після того справа ніби змінюється. З 1672 до 1708 року, тобто протягом 36 років підряд, Україною правлять тільки 2 гетьмани: Ів. Самойлович і Ів. Мазепа. При цім гетьманування Самойловича закінчено тільки в наслідок змови проти нього з боку його оточення, що була організована з ініціативи Москви.

Сказати, що цей факт довгого гетьманування згаданих двох гетьманів має свідчити про стабілізацію внутрішніх відносин на Гетьманській Україні, значить - сказати, замало. Бо в даному разі можна і треба помітити зміни в самому принципі гетьманської влади.

Отже, ні Самойлович, ні Мазепа ні разу не кладуть своєї булави перед генеральною |козацькою| чи перед старшинською радою. Ні разу не повстає на організованих зборах першого чи другого з названих допіру інститутів питання про перевибори гетьмана. Гетьман в цей час стає правителем держави, обраним в принципі до кінця свого життя |як це й було з Ів. Мазепою, якщо вважати, що він зберіг владу гетьмана і після своєї поразки; при цьому це говоримо, маючи на увазі виключно державно-правний характер питання|.

Але що мало б це означати? Відповідь має бути така, що принциповий характер гетьманської влади в цей час змінюється. В особі Самойловича і Мазепа ця влада стає владою вже монархічного типу, певна річ - в розумінні монархії з виборним доживотно монархом.

Характер влади гетьмана не можемо визначити ясно, якщо будемо брати цю владу відокремленою, самою по собі. Тим часом вірну відповідь можемо знайти тільки в тому разі, коли співставимо цю владу з іншими органами центральної влади. Щодо доби XVII і XVIII вв., тобто часу, коли правні функції державних установ ще не були так виразно визначені, як це бувало в наш час і коли

раз-у-раз функції тих чи інших органів влади конкурували з діяльністю інших органів влади чи повторювали і дублювали їх діяльність, - це є особливо потрібним.

Ясна річ, що при цьому маємо говорити в першу чергу про згадані вже вище два органи центральної влади: раду генеральну і раду старшинську. Якщо ми возьмемо 5 видатніших і найпомітніших постатів правителів Гетьманщини XVII в. - гетьманів: Б. Хмельницького, Ів. Виговського, П. Дорошенка, Ів. Самойловича та Ів. Мазепу, то побачимо, що взаємовідносини кожного їх з іншими органами центральної влади не були тотожні. Виговський і Дорошенко постійно скликають то генеральну то старшинську раду, складають перед нею справоздання, шукать на них підтримки, в разі зустрічі опозиції своїм думкам чи своїм намірам - кладуть свою булаву і зрікаються гетьманства, з трудом даючи себе намовити повернутися до виконання своїх функцій. Безперечно, що в цьому виявлялося визнання ними: а) пріоритету над ними інших органів влади і особливо генеральної ради і б) розуміння тимчасовості і прекарності своїх функцій, що мають мати місце лише "до ласки військової".

Цілком одмінним є відносини за Самойловича і Мазепи. Як ми вже сказали, своєї булави ці гетьмани на радах не кладуть і гетьманства й не думають зрікатися. Генеральна рада за них, власне, майже не функціонує (не рахуючи рад, що перевели обрання цих гетьманів, лише в 1674 р. збирається генеральна рада для оформлення Ів. Самойловича гетьманом обох боків Дніпра). Старшинська рада зсиривається дуже часто, але втрачає свій характер органу, перед яким гетьман має відповідати і який може цього гетьмана позбавити його влади.

Якщо ми возьмемо час Б. Хмельницького, то ми побачимо, що відносини поміж центральними органами влади тут мають певні періоди розвитку; в першій часі (можливо може бути умовно 1654 рік) гетьман постійно скликає генеральну раду і залежить від неї; в другій періоді - править самовладно. Міцна воля і великий авторитет народного проводиря дозволили йому подолати в надзвичайно короткій час революційну стихію повсталих мас і запровадити устрій, що далеко більше був близьким до монархічного, ніж до республіканського ладу (тим більше, що принцип доживотності функцій Богдана Хмельницького, як гетьмана України ніким і ніколи не брався під сумнів).

Залишаючи час Б.Хмельницького, ми можемо сказати, що після його смерти на Гетьманщині змагаються між собою два принципи державного ладу. Виговський і Дорошенко були виразними представниками традиційних для попередньої України республіканських, з Січи Запорізької винесених, начал. Боротьба Дорошенка з Самойловичем, попри весь свій характер боротьби різних концепцій зовнішньої орієнтації, тощо [може перебільшених нашою історіографією, якщо згадати той факт, що після перемоги над Дорошенком Самойлович оперся в своїй діяльності саме на оточення Дорошенка, до якого належав і майбутній гетьман Мазепа], була боротьбою цих двох тенденцій організації держави. В особі Самойловича не можна не бачити виразного представника начала монархічної влади, яка була свідомо свого вищого над іншими державними організаціями і свого доживотного характеру. Його наступник Ів.Мазепа не повернув назад і продовжував ту ж лінію в розвитку влади, яку встановив його міцний попередник.

Ніби для того, щоби наочно довести правильність сказаного тут, в діяльності й Богдана Хмельницького і Ів.Самойловича була виявлена тенденція надати гетьманській владі характеру найпослідовнішого типу монархічного устрою - спадкової монархії. Заходи Б.Хмельницького щодо одруження свого старшого сина Тимоша з дочкою одного з сусідніх державних володарів виразно виявляють приготування до передачі йому в спадок влади, яку він має об'явити як рівний з іншими державними володарями монарх. Куля, яка в румунській Сочаві вцілила в сміливе серце гетьманового сина, в цім відношенні багато спричинилася до зміни дальшого ходу розвитку української історії. Але й після втрати свого старшого сина старий гетьман вперто намагається передати свою владу в спадковому порядку своєму другому синові. Було б невірним думати [а на жаль так воно до цього часу серед українських істориків і було], що Хмельницький мав при цьому тільки вузько-родинні інтереси. Чи не було б більш справедливим поставити питання про те, що талановитий державний діяч врахав, що умовам його часу найбільш відповідає принцип спадкової монархії? В такому разі його намагання забезпечити гетьманську владу в руках свого сина мусила мати, перед усім, на меті інтереси створеної ним держави.

- Теж можна сказати і про Самойловича. Залежність української держави від Росії стала далеко міцнішою. Але і в цих умовах, висувавши побіч себе свого сина Григорія, цей гетьман виразно виявляє своє стремління до надання українській дефакто владі рис спадкової монархії. Навіть, і пізніше, за цілком сприятливих умов, сила тенденції спадкової монархії проявилася ще раз, хоч також нещасливо, в часи останнього гетьмана Кирила Розумовського.

Таким чином, ми в праві сказати, що влада гетьмана не була однаковою за різних часів і носила в собі можливості розвитку чи то в особливу й своєрідну форму республіканського ладу, чи то - в особливу і своєрідну форму ладу монархічного. Нам належить тепер сказати, які тенденції були переважаючими. Відповідь напрошувється сама собою і дає себе знати з того, що якщо взяти період з 1648 р. до 1708 р., то за 60 років існування Гетьманської держави до поразки її під Полтавою, коло 40 років, тобто 2/3, припадають на час останні роки правління Б. Хмельницького; правління І. Самойловича і Ів. Мазепи, коли ця держава мала устрій, спертій на принципах монархічного ладу. Ми не можемо при цьому не мати на увазі і того, що саме ці 40 років є добом, коли українська держава перебувала не в казані внутрішньої боротьби, але тішилася спокоєм. Отже саме в цей час могла вона в найдоцільнішому і найпоследовнішому напрямкові розвинути свій лад.

Безперечно, що гетьманат такий, яким він виявлений за Б. Хмельницького, Самойловича і Мазепи, є дуже своєрідним типом монархії, що далеко відходить в зовнішніх рисах свого устрою від звичайних західно-європейських, опертих на традиціях глибокої давнини, монархій. Це було закономірним наслідком цілком своєрідного історичного процесу України. Це було також наслідком особливо складних умов, в яких функціонував український державний організм другої половини XVII ст. Маємо при цьому на увазі залежність його від сторонніх державних чинників. Не будь останньої, можна собі уявити, що така, ніби конче притаманна монархічному ладові, але по суті своїй - цілком зовнішня риса як державна корона, могла покрити голову чи то Б. Хмельницького чи Ів. Самойловича, або - ще скорше - Хмельницького Тимоша чи Самойловича Григорія.

Монархічний гетьманський порядок на Україні йшов в парі з розвитком, особливо виразно виявленим за Самойловича і Мазепи, - старшинської ради, яка в формі старшинських з'їзтів все ясніше набиравала характеру своєрідної форми станового парламентаризму. За таких умов Гетьманська Україна ставала видом станової парламентарної монархії. Ми знаємо, що розвиток цей був порушений в наслідок втручання зовнішньої сили і зламання української державности.

Б. І-ко

До інституту виборних і підпомоч-
них козаків.

Відомо, що в 1654 році все населення м. Стародуба покоза-
чилось і жодного міщанина формально не числилось - у таким
порівнювачі великім місті Першої Гетьманщини. Це в одна з на-
ближених дат того історичного факту, коли значна частина укра-
їнського населення, вписавши в козаки, становила собою воб-
нований табір-козацький.

А ось пізніша дата - передодень революції 1917 року, коли
в двох губерніях - Полтавській і Чернігівській в загалній се-
лянській масі віднайшовся лише тоненький шар хліборобського
козацтва, що фактично, реальним способом життя уже нічим не від-
різнявся від українського селянства, проте формально ще стано-
вив осібно від селянського, "сословіє" козаків. Ці дві дати,
як дві граничні точки, обмежують знаменний історичний процес,
в яким колись могутнє і всевладне козацтво перетворилося на
"гречкосіїв", з занесення їх лише до осібної юридичної кате-
горії українського селянства - козацької. Ясна річ, цей про-
цес має свою довгу історію і кілька історичних етапів. До од-
ного з таких етапів і відноситься та реформа українського ко-
зацтва, що дала нам виборного козака і підпомічного. Щоби про-
ляти кілька світла на неї, зауважимо, що на відміну старого
соціального устрою, по козацькій революції 1648 р. на Україні
найвпливовішою верствою населення стало козацтво. Офіційні
заходи урядових чинників, напочатку з боку Польщі, згодом Мос-
кви, урегулювати бодай число козаків, не давали бажаних нас-
лідків.

Жодні козацькі реєстри, пізніше компути й ревізії не ви-
черпували козацької сили у Гетьманщині й не могли обмежити
та усталити, принаймні, кількість тих козаків.

Пояснюється це тим, що особливо спочатку державного життя
Гетьманщини та і пізніше не існувало твердо окресленої града-
ції суспільства. Зокрема козаки не становили в якійсь мірі

зформованого стану. Доплив, як і відплив з козацької верстви були вільні. Цей вільний перехід свідчив про відсутність тоді ще станового суспільства на Гетьманщині.

По недавнім, соціальним вируванні суспільство ще було по дорозі до становлення, до кристалізації станів на Гетьманщині. Тому так трудно було урядовим чинникам Росії упорядкувати та врегулювати козацьку верству. Та й українській владі врегулювати, хто був козак, а хто селянин і підданий, було не легко.

Як відомо, ще Богдан Хмельницький забороняв до козацьких реєстрів вписувати монастирських підлеглих з мотивів: "даст Бог на услугу войсковую охочих и без людей церковних".

Та проте й Мазепі приходилось шляхом видачі універсалів регулювати відносини посполства до козацтва, ба і в самому козацтві: "уважаючи самую слушность — писав він-же козак новоіписаний давному такому, який от килка десятих літ, а иний з отца, або з діда праца войсковім дывгаєт, ровен бити не может, для чого и волности козацкой ровной новому з давним уживати не доводится... міти хочем и приказуем, аби... новіє всі под послушенство монастира Новгородского били подвержені, кромі тих давних, що в войску працювали і працювати хочуть статечне".

З цього універсалу видно, що і за Мазепи суспільні верстви Гетьманщини пересували ще в процесі становлення. Козацтво, яко стан, ще укладалося, а не було вже зформованим, суворо обособленим від інших груп населення. Регламентованій градації тодішнього населення мало сприяли і факти виставлення козаками замість себе наймита, що його козак замість себе посилав в походи. Таким наймитом міг бути і не козак, а хтось з посполства. Держава і громадськість такій заміні не перечили. Так, напр. козак в Корницької сотні Яким Польовий в 1696 році дня 5. мая винагороджує підданого Києво-Печерської Лаври, хителю радичієвого на имя Михайла Плетка третьою грунтіє своїх за те, що Михайло "добровольне от мене нанятий, не толко на господарскую роботу, но и в походи военныє от мене посылаемий хожовал". [Дійв. Арх. Старод. Акціє. Фонд. манастирив. Справа ч. 1319]. Цікаво, що згаданий козак був змушений до винагороди наймита

декретом Військового Генерального Суду, а уступний запис в користь наймита підписали отаман, війт і городничий радичівські, що треба трактувати, як доказ прихильної громадської опінії, так і державної. За цілком нормальні явища вважалися і такі, коли посполитий через одруження на козачці, переходив і вписувався до козацького реєстру, або посполитий, що видавав доньку за козака, часом і сам козачився. Подібна практика знаходилася своє оправдання і в глуховських статтях гетьмана Многогрішного, де писалося; "а чего старих козаков в тридцяти тисячах не достанет, и в то число принимают в козаки міщанских и по-селянских дітей". Цей самий пункт перейшов з глуховських статтів і до переяславських за Самоїловича, як і до коломацьких за Мазепи. Тому, власне, й після Мазепи ще можливі були такі факти, як пряма заміна "козацтва на мужицтво". Так підданий Новомлинського Панінського монастиря "Степан Гиньенко з давних часов мужик уже осмий год тому як ... із Кириллом Яхненком козаком Отьским поминялися козацтво на мужицтво ... а самоволством своим попол бил у войско". Те саме зробив і Дороб Кодасенко "з давних часов мужик". |К. Арх. Ст. Актів. Фонд старих справ. Спр. ч. 482, арк. 129|. Але оскільки подібні факти трапились уже в десятих роках XVIII століття, коли тенденція відосіблення козацького стану від селянського була цілком виразною, остільки українська влада сконтролювала ці факти в той спосіб, що претенденти в козаки були "от самовольного козацтва отдалени". На притягальну силу козакування було охочих не мало. Та і не дивно, бо слово "козак" то символ соціальної й економічної незалежності й особистої свободи, тому боротьба за козацькі права ніколи не припинялась.

Самий український уряд Гетьманщини довгий час боронив свої державні прерогативи за допомогою збройної сили козаків, та після Полтавської трагедії, коли українські сепаратистичні тенденції зазнали непоправного краху і сама козацька старшина, що репрезентувала раніше державницькі стремління, згубила надії на реставрацію, становище українських козаків, як збройної української сили, змінилось.

Високе призначення боронити власну державність підтоді зовсім змаліло і козацтво обернулось лише на придаток до російського війська. Правда, козацтво продовжувало ще жити тра-

дицію, але фактично перейшло на роль допоміжного чинника у метропольному війську та відігравало роль резерви для черпання робітної сили. Такими очима дивився на козаків російський уряд Петра I. Він, хоч формально і дбав про збереження козацького стану, хоч і намагався відокремити козаків від інших станів, та робив це, передусім, з інтересів імперіялістичної Росії. Саме тоді треба було посилати полки на Каспійське море, Крим, Польщу, треба було рити канали, будувати фортеці, прорубувати вікно в Європу тощо. Саме згаданим імперіялістичним цілям Росії, чужим Старій Гетьманщині, активно протиставилась вся козацька верства, кінчаючи гетьманами.

Історія Гетьманщини знає тисячі прикладів, коли самі козаки з власного почину вписувались у підданство, аби тільки не йти з титулу козака чужих інтересів боронити. І під цим оглядом поступовання свідомого національно козака-підданого і козацького старшини-володільця часто являли собою прихований спротив імперіялістичним цілям, являли собою неписаний союз сил України проти ненависної Росії.

Зважаючи на надмірний гніт козацьких повинностей й обов'язків, козацтво часто жертвувало особистою волею і шукало дороги до послушенства і підлеглості підданської, до підсусідства, до протекціянства, тощо.

А значна частина козаків ішла на хитрощі, нізачо не хотіла розставатись зі званням козака, але й усякої військової служби в користь Росії уникала.

Отже, під цим оглядом зовсім інакше мають бути потрактовані відомі істрикам зізнання "боярина" Саши Грушевського щодо козаків: "Тричко Дурейченко родился в Омбіші і ні в яких походах не бил, ибо толко загадают в поход, то он поидет из села и не является, поки козаки виступлять в поход... Жук жил на монастырском грунті і бил ні подданий, ні козак, ибо если загадают в войско, то он подданим називається, толко як войско проминет, то он знову козаком зоветься, и в походах ніяких не бил".

Недарма в тридцятих роках XVIII ст. російський уряд мусів розглядати заяву ген. Гумянцева, за якою констатувалося, що в наслідок війни Росії з Туреччиною значна частина козаків Гетьманщини ухиляється від служби, спродує свої землі і переходить в становище підлеглих. Не дивно, що Росія з усіх сил намагала-

ся зберегти якомога більшу кількість козаків, старалася, аби й козацькі ґрунти не вільно нікому було купляти, щоб з тих козацьких ґрунтів військова служба не припинялась. Російські урядові чинники не могли самі безпосередньо задовільно справитися з важким завданням забезпечення щоразу мобілізаційних плянів і тому російська влада вирішила передати справу вербування козаків місцевій українській управі через визначення виборних, що на їх обов'язку було ставати до війська, бути готовим в похід. Російська надвлада лише давала загальне число виборних для Гетьманщини, а інструкцію, кого належало б виділити, написала Генеральна Військова Канцелярія для підлеглих їй державних органів, на обов'язку яких було переведення її в життя.

Про це довідуємося ми з листування між Чернігівською Полковою Канцелярією та Чернігівським Сотенним Правлінням, що наświetлює так званий інститут виборних козаків і підпомочників і що містить в собі документ від 18 березня 1736 р., який допоможе нам пролити світло на образ виборного кінця XVIII століття, даного Іваном Котляревським в його поезії "Наталка Полтавка". Згаданий документ розповідає, що уже в 1776 році Малоросійська Колегія не знала, коли і в який спосіб на Гетьманщині повстав інститут виборних козаків і підпомочників.

Та й Чернігівська Полкова Канцелярія позбавлена була можливості дати відповідь в цій справі, бо весь архів Полкової Канцелярії пожежою 1750 року був знищений. Допомогла вийти з цього прикрого становища канцелярія полкової сотні Чернігівської, в паперах якої зберігся лист до неї від чернігівського полковника Богданова і полкового осавула Михайла Мокрієвича від 18 березня 1736 р., в якому і подано дані про заложення інституту виборних козаків. Лист цей міститься в справі ч. :381 Черн. К. асвого Архіву по фонду Чернігівської Полкової Канцелярії. Справа та має титул: "Відомость в полковой Черниговской Канцелярии сочиненная из справок сколько в полку Черниговском положено быть в число двадцятотисячное виборных козаков, а затем состояло подпомощников, також и инні колико тех виборных, а особливо подпомощников по ревизии 1764 года в полку Черниговском числится значит ниже 1776 года июля 27 дня".

Як можна завважити з титульної сторінки самої справи,

уряд Малоросійської Колегії особливо цікавився кількістю підпомочників і то зрозуміло, бо виборних козаків визначалось певну кількість в нижче наведеном указі; число ж підпомочників залежало від справжньої кількості козацтва по містах і селах Гетьманщини; а його числа точно не знали, бо процес переходу козаків в посполите селянство продовжував вирувати і так званого спірного чи евентуального козацтва завжди існувала неозначена кількість.

Як виявляється зі згаданої справи, на 1736 рік вся Гетьманщина мала двадцять тисяч виборних козаків; Чернігівський полк - 1738 виборних, а підпомочників - 5948, майже в два з половиною рази більше, ніж виборних.

За ревізією 1764 р. Чернігівський полк мав виборних козаків 1539; а підпомочників уже майже вчетверо більше, а саме - 5408.

Отже підпомочників, себто з меншим майновим цензом козаків, що на їх обов'язку було допомагати своїм майном виборному козакові споряджувати зброю і коня, завжди було більше числом. Судячи за нашою справою, підпомочників на роки 1736-1764 було від 50 до 75 тисяч.

Але ця кількість ще жадкою мірою не визначала всього числа номінальних козаків, бо зовсім бідні, безмайнові козаки не могли брати участі в підпомозі. Підмога малась на увазі лише майнова, матеріальна, в залежності від майнового цензу, а не особиста.

Варто спинити увагу на тому, що до реставрованого числа виборних у двадцять тисяч, Гетьманщина давала тридцять тисяч козацького війська. Відповідно до зменшення цілої квоти на одну третину Генеральна Віськова Канцелярія і для території Чернігівського полку зменшила приділене раніше число козаків у 2607 рівно на одну третину, визначивши для Чернігівського полку цифру, зазначену вище - 1738. Про це в документі читаємо: "як с протчих малоросійских полков по числу козаков равномерно учинено убавку, так и с полку Черниговского с прежде означенного на оной полк числа двух тысячей шести сот семи человек убавлено козаков восемь сот шестьдесят девять, а по убавке да надлежит с полку Черниговского быть виборных козаков тысяча семисот тридцати осми".

Чернігівській полковій сотні Чернігівська Полкова Канцелярія зменшила попереднє число козаків - 95 до шестидесяти, зобов'язавши Черн. Сотенну Канцелярію: "аби с прежде определеного ... числа оних ... козаков на все села и деревні равномерно в самую сущю правду без поноровки и посягательства ... учинили убовку". Як видно з тексту цитованого нами документа, Генеральна Військова Канцелярія дала точні вказівки, як практично провести зменшення числа козацького війська з тридцяти до двадцяти тисяч виборних у життя, включно аж до сел. За критерій в даному випадку мав бути лише майновий ценз козаків. Найзаможніші з них - двадцять тисяч - мали лишатися у званні виборного козацтва, а решта - десять тисяч - бідніших переводилися у підпомочне козацтво. Таким чином, кількість підпомочних козаків відразу зросла на десять тисяч. Певна кількість підпомочних козаків існувала і до цього часу. Останні особисто військової служби хоч і не несли, проте своїм маєтком брали певний уділ у відбуванні козацької служби, допомагаючи спорядженням коня і озброєнням козака-сусіди. Так було і до заложення інституту виборних козаків.

Дати зародження чи появи підпомочних ми не знаємо. Очевидячки, дату цю можна нав'язувати до моменту, коли уже процес становлення кристалізації, чи зформування козацького стану на Гетьманщині, осібно від стану селянського, почав мати місце у дійсності і коли не кожен, хто формально належав до козацького стану, мав економічну спроможність повнити службу козацьку. Відтоді треба думати і зродився поділ козацтва і на підпомочників.

Стосовно до згаданого документа, можна твердити, що інститут виборних козаків створено на Гетьманщині на пропозицію генерал-ад'ютанта кн. Олексія Гаховського, що очолював "Правління Гетьманського Уряду", указом цариці Анни Іоановни від 11 лютого 1736 року.

Вказівки в історичній літературі на заложення цього інституту в 1734 році, а подекуди і вказівки на 1735 рік мабуть є вязані з проєктами козацької реформи, що уже тоді були відомі українцям, близшим до оточення кн. Гаховського. Проте, формальна дата заложення інституту виборних припадає на 11 лютого

1756 року, як і фактичне запровадження в життя цієї реформи також відноситься до 1756 року. Щодо заложення згаданого інституту, в листі чернігівського полковника Богданова від 18. березня 1756.р. до сотника сказано: "по ... указу за собственноручним єя ж імператорського величества підписанієм минушого февраля 11 дня ... повелено у Малой Россіи учредить виборних козаків на добрих лошадях во всем исправних". А в іншому місці під титулом справи щодо дати значиться: "По указу бывшей генеральной войсковой канцеляріи в силі височайшого ся імператорського величества указа 1756 года положено на полк Черниговскій в число двадцять тысячное виборних козаків и по ревизіи того ж 1756 году значащихся - 1738".

Мета заложення інституту виборних в згаданому листі передана словами: "понеже в том високій и нужнейший єя імператорського величества интерес состоит", якими підкреслено державні цілі російського наїздника.

Завдання, що російський уряд поклав на виборних козаків, сформульовано в повищому місці в такий спосіб: "виборному козаку ... надлежит бить во всекрайнейшей к походу готовности чтоб за получением о марше указа того ж дни и часа куда повелено будет следовать могли без всякой и малейшой остановки и упущения времени непременно", а в іншому місці того ж листа ті завдання передано трохи інакше: "как виборному козаку к тому учрежденному бить надлежит того ж дни и часа из домов их отправили и на смотр в определенном ... месте сами поставили всеконечно, ибо естлиб паче чаянія определенное число козаків полным числом на указній су. кне иміло бить в поход отправлено ..." Далі ідуть звичайні загрози з указівкою на кару.

Кожний виборний козак, що на нього покладалося завдання нести військову службу, повинен був явитися "нараженним", себто озброєним в спосіб, про який лист каже так: "даби Ви ... определенное ... число козаків из виборних и з определенной к ним сотенною старшиною во всякой воинской исправности в добрих лошадях, в провьянті, и пороху, в пулях, в свинці и в других воинских потребностях как виборному козаку к тому учрежденному бить надлежит ... поставили всеконечно".

Виборні козаки несли військову службу не за одержувану

ними якусь платню в винагороду, а з обов'язку свого правного становища, з обов'язку, що випливав з титулу козака та з майна, що було в його диспозиції та складалося з ґрунтів, угодій, сіножатів, млинів, пасік, промислів різних, худоби, коней тощо.

Користання згадуваним маєтком породжувало обов'язок військової служби. Тому виборний козак зі свого майна і зобов'язаний був не лише служити сам, а ще й постачити військової коня і зброю. Обов'язок спорядити і узброїти себе зі свого маєтку завжди лежав на козакові і до даної реформи. Отже, уявлення, що кожний, хто хотів, козакував, є фальшиве, викликане безконтрольними соціальними уподобаннями народницьких історіографів.

Правдиве розуміння юридичної природи обов'язку військової служби козака дають подібні висновок: Анна Закревська в чернігівському гродському суді, правда уже пізніше - 1780 року, показує: "Панченко, не толко свободний человек, но и козацкого звання, службою ж козакою по неимению козацка для продолжения и снаодиния себе земли не обязан, ибо в Малой России служба козацкая не от одной толко персони, но с козацкого недвижимого имения приывается".

Таку думку висловив і Гум'янець в своєму листі до Малоросійської Колегії в 1767 році: "яко козаки всі свои имения имеют толко единственно для отправления из оних службы..." Гетьман многогрішний аргументує надання старих земельних ґрунтів любецькій шляхті: "поневаж оная шляхта любецкая яко од зачатое у войску войны за цілость добра посполитого представлялася, так и тепер кождий шляхтич з службы своей, что будет тих к ґрунтов уживати, ведлуг стародавнего порадку на добром коню з ристунком военного козака, а не сам, до боку нашего повинен будет виставляти, а котрі би не хотіл шляхтич, пожиткуючи оними к ґрунтами, военного з службы своей козака до боку нашего висилати, таковій кождій от держанія к ґрунтов отпадатиметь".

В цьому ж дусі "боярин" Омбильський Сава Грушевський розказував про початки Гетьманщини: "Степан Дрига, родимец Хорошого Озера и в оном селі не козаковал, ибо не иміл своего ґрунту ... когда потом купил у другого из новых омбильских коза-

ков половину ґрунту и жири на тій половині, стал козаковать". Архіви Гетьманщини, щерть переповнені вказівками про відбування козацької служби з козацьких ґрунтів. Цілість козацьких ґрунтів утримувала на певній висоті і число козаків, а зменшення тих ґрунтів конечно тягло за собою необхідність зменшувати і кількість козацтва.

Отже, правним титулом військової служби на Гетьманщині завжди було майно, земельні ґрунти та інші добра і не тільки козака, а й старшини козацької, шляхти української. Сукупність майна, що перебувала в посіданні козака, зобов'язувала останнього до несіння військової служби.

Та не завжди знаходилась достатня кількість заможних козаків, щоб вони могли постачити зі своїх маєтків для військового коня і зброю. З часом все заможніших козаків ставало менше, а кількість бідніших зростала. З цих мотивів життя й виділило з поміж бідніших козацьких лав підпомочних козаків, або інакше підпомочників. Та не треба думати, що інститут підпомочних козаків повстав разом з інститутом виборних. Підмога біднішого козацтва економічно заможнішому, що покликався до несіння козацької військової служби, є знана і раніше на Гетьманщині, до 1736 року.

Будяючи на зменшення заможного контингенту козаків в тридцятих роках XVIII стол., що не міг уже постачити для армії належно озброєних козаків - повновартісних вояків та щоб виразно відокремити козаків, що особисто сповняли, військову службу від решти, що лише номінально звались козаками, а в походах участі не брали, російський уряд 1736 року і вдався до реформи, що полягала в запровадженню нового інституту козаків-виборних.

Визначення виборного козака відбувалося за певними вказівками, що складали собою інструкцію, як і кого можна определити виборним, а кого підпомочним козаком. Ця інструкція встановлювала градацію козацтва за майновим цензом і містила в собі дванадцять пунктів, зазначених в нашому документі від 18 березня 1736 року. Градацію визначено словами: "определенному же козаку с каких ґрунтов, угодій и протчего имущества с подмогою и без подмогою бити и определять должно нижеслі-

дуєт". Перший пункт інструкції трактує про найзаможніших козаків, що мали "доволно поля пахотного, сінокосу, лісу, мелниці, пчоли, скот, винокурню, солодовню и протчое имущество и промысли справляя всякіе потребности з своего собственного имінія".

Ціх козаків наказувалось "в виборіе козаки без всякой подпомоги опреділять" та зобов'язувано їх "з своего имущества за себе самому войсковую отбувать службу". Звертаємо увагу на останню вказівку: "з своего имущества за себе самому войсковую отбувать службу".

Як уже було раніше зазначено, російська влада не могла дати ради в справі визначення, хто саме є козак і хто зобов'язаний військовою службою. Дійсність знала безліч прикладів, коли багаті козаки, що не тільки хліборобили, а й промислом "бавились", замість себе виставляли наймитів, яких озброювали і замість себе посиляли в козацькі походи. Таким наймитом міг бути і посполитий, і це утруднювало спроби суворо розмежувати населення Гетьманщини за станами. Багатий козак міг особисто не брати участі у військовій службі, проте він з походження за станом ознакою був козак; відповідно до того наймит з посполитих, що заступав багатого козака, міг все особисте життя провести у походах та одночасово з походження він все лишався козакучим посполитим.

Звідси виникала і безліч судових справ, де треба було в кожному конкретнім випадку вивчати, хто належить до козаків, а хто ні.

Тому повища вказівка щодо першої категорії козаків, позначених у вищезгаданій інструкції про те, що їх зобов'язувало "з своего имущества за себе самому войсковую отбувать службу" багато важить. Як видно, наголос тут зроблено на словах: "за себе самому". На думку авторів указу та інструкції ^{чи не} весь сенс корективу в попередні відносини козаків до військової обов'язку - служби лежав в особистому несінню козаком військової служби. На цій моменті акцентувалась увага і в цьому лежить значною мірою причина виникнення інституту виборних. Основний сенс слова "виборний" полягає в тому, що він особисто своєю персоною покликаний нести військовою службу і мусить її не-

ти та без поважних мотивів, зазначених в інструкції нижче, змінений кимось іншим бути не може. Після визначення козака до особистої служби він ставав "виборним", чи приділеним до несіння військового обов'язку своєю особою. Його не обирали голосуванням. За нього голосував, чи промовляв його мастковий стан — правна підвалина, з якої виростав обов'язок нести військову службу. Такий козак мав бути сиротом, чи вибраний з числа найбагатших козаків. Тільки тому він і звався "виборним". Що виборний мав сам особисто нести військову службу та що введенням цього інституту відкидалась практика вис- тавлення за себе наймитів без поважних підстав, бачимо з по- дальшого тексту інструкції, де відносно найзаможніших коза- ків сказано: "двох же ему содержать от своего имущества не подлежит, но дозвет ему з своего имущества за себе самому войсковую отбывать службу".

Можна думати, що такі козаки до заложення інституту ви- борних зобов'язані були виставляти, а якщо не зобов'язані, то принаймні, мали практику замість себе виставити двох козаків- наймитів і утримувати їх за рахунок свого мастку. Відтепер, цю норму знесено і натомість введено в дію нову норму, зобов' язуючу до особистої служби.

В другому пункті інструкції йдеться про козаків, що мали лише сільське господарство в розмірах, дорівнюючих до вказа- них у першому пункті. Проте, тут ходить про козаків, що лише хліборобили і промислом не займались, що мали "доволно грун- тов по висшеписанному то ест, поля, сінокосу і лісу, а болш ни- чего не иміют".

І цих козаків зобов'язується інструкцією служити у вій- ську зі свого майна без підпомоги особисто: "должен сам из своего имущества без подпомоги" служитъ. Отож, і в другій точ- ці інструкція робить наголос на персональній службі.

Третім пунктом визначено козаків, що хоч землі і не мали, проте займалися сільським промислом, що "только одну винокурню о двух котлах, или солодовню, или мельницу на реки, а болше ниче- го не иміют". Розуміється, що тут зазначаються мінімальні роз- міри сільського промислу козацького. Цих козаків інструкція також зобов'язує особистою службою, акцентуючи на словах: "дол-

жен служить сам без підпомоги".

В четвертому пункті згадується козаків, майновий стан яких визначено так: "которий иміет коней три, или два, волон три, или два, и овци як то в степних местах водится или пчола, а болш ничего не иміет". Щодо військової служби, і цю категорію козаків покликувалося служити без підпомоги з власного майна особисто: "может и тот служить сам же".

В цьому пункті вказується і на козаків, що мають "по два коні и воли и колко овец, или пчол ... и не болше, других же отнюдь никаких угодій не иміют" - цих козаків дозволено определити підпомочниками з огляду на їх порівнюючи невисокий матеріальний добробут, але при умові, коли в сотнях була достатня кількість заможніших козаків. За браком багатших для поповнення числа виборних інструкція давала можливість вербувати виборних і із останньої категорії козаків.

П'ятий пункт інструкції спиняється на козаках, що мають "поля в одной руки на десять четвертей, а в двох по тому ж, да сінокосу на пятьдесят воз, болше же ничего не иміется". Військовий обов'язок цієї категорії козаків визначено подібно попереднім: "должен и тот служить сам без всякой подпомоги".

В шостому пункті характеризується значно слабших економічно козаків - "которий по крайней мірі иміет поля в руке одной на 5 четвертей, да сінокосу на десять воз, сам семьянист | - має родину і в ній чимало працездатних | а болшей ничего не иміет", - яких козаків також зобов'язується нести службу військову особисто: "должен сам служить" з тою тільки різницею, що в попередніх пунктах фігурують козаки, що мали відбувати військову службу особисто зі свого маєтку без підпомоги [майна сторонніх осіб].

Козакам же за шостим пунктом прислужувало ще майно сторонніх козаків, на яких застановлюється в сім'ї і восьмій точках інструкція.

В сім'ї точці трактується про малогрунтових і безгрунтових козаків, що їх призначалося в поміч козакам "в 6 пункті показаних".

У восьмій точці інструкція спиняється на козаках, що "никаких грунтов промисли и угодій не иміют толко иміют свои ха-

ти а сомністи". Іх визначено підпомочниками: "могут козаку виборному подпомору учинить". В трьох наступних пунктах інструкції йдеться про випадки, коли козакові дозволялось замість особистої служби утримувати за власний кошт іншого козака, визначеного йому товариством.

Так, дев'ятий пункт окреслює козаків, що не ведуть сільського господарства, а живуть з будь якого "промислу знатного или среднего" і прибутки з якого дорівнюються прибуткам козаків, визначених 5 і 6 пунктами інструкції. Такі козаки-промисловці могли бути самі определіні для несіння військової служби у виборні, або ж у випадках загрози занепаду того промислу, згаданим козакам дозволялось "убогого козака к служби годного но весьма неимущаго вмісто себе в виборніе козаки за поруками поставити и оного во всем спомогать".

Десятий пункт передбачав випадки, коли козак за своїм майновим станом чи розвитком свого промислу мав би нести військову службу як виборний, але до служби негіден, тоді предписувалось козакам обрати найубогішого і "весьма неимущаго", але "добраго козака", якого б "имушой совсім того козака в служби военской, как и сам себе спомогає своим коштом".

В цих випадках передбачено також в обов'язковому порядку і відібрання в користь бідного козака підписки з зобов'язанням утримувати його відповідно.

Одинадцятим пунктом регулюються випадки, коли заможні козаки, хоч і годні до військової служби, але одинокі. На той випадок такому козакові давалося право, або самому особисто відбувати службу виборного, або ж замість себе поставити в заміну не за власним вибором, тільки за визначенням товариства і обов'язково з сільних козаків.

Заміна дозволялась з мотивів: "даби за отлученіем его взглядом одиночества з дому в службу разорится дом его не мог". У випадках заміни, одинокого козака зобов'язувала також підписка утримувати своїм коштом свого товарища.

Останній дванадцятий пункт голосить: "а как оному определенному в службу козаку себе вmundировать и какіе иміть порядки войсковіе с том прежде сего з полковой Черніговской Канцеляріи при ордерах послани виписки, сколько же числом в сот-

ні вашей виборних козаков определено будет собою без подпомоги служить могущих також и с подпомогою из какими имуществами и угоди хто имени и каких літ з отміткою ... прислать"... Зі згаданого документа бачимо, що на заміну виборного лише у передбачених в інструкції випадках можна було виділити найбогачшого козака, але не посполитого, який раніше міг бути наймитом у багатого козака. Відтопер це виключалось, бо заміна регулювалась не наймачем, а публічним інтересом. Так напр., коли в турецький похід 1773 року замість козака Калінченка був всланий наймит "природний мужик" Максим Гюта, то Мало-російська Колегія дуже активно зацікавилась обставиною, в якій спосіб, всупереч розпорядженням Гумянцева, замість козака був надісланий в поход наймит, до того ще й посполитий, з приводу чого зарядила суворе слідство. [В. А. Мякотин, Очерки соц. історії України в XVII-XVIII ст. III, в. ст. 210] Не трудно в аналогічних випадках завважити тенденцію до оформлення чи витворення особіленого, від селянського, козацького стану. Ця тенденція виразно підкреслена й виявлена в козацькій реформі при заложенні інституту виборних, що і становило сенс тої реформи.

Як видно, до особистої військової служби покликувалось заможніших козаків. Власне маєтковий ценз правив за правне джерело і за привілей нести військову службу, бути виборним козаком. Лише майно зобов'язувало до військової служби. Ця обставина була істотною для Гетьманщини, коли і козацькі отамани і сотники, і полковники і сам гетьман несли військову і державну службу за ті маєтності, угіддя й промисли, що були до їх диспозиції і що зобов'язували до служби. В часи Гетьманщини, навіть, існувала категорія рангових маєтностей, призначуваних виключно на ранг. Так, напр., Богдан Хмельницький мав у себе, як гетьман, рангову маєтність на булаву - Чигиринське староство, а пізніше на уряд гетьмана надавались Гадяцький ключ і Шептаківська волость. Полковники, писарі, обозні, судді, сотники й інші мали на свій уряд рангові маєтності, що міняли щоразу своїх володільців. Крім того, згадані урядники мали ще й належне їм особисто спочатку на доживотньому праві майно, що від 1728 року переходило наслідним правом спадкоємцям. Козаки мали в своєму користуванні ґрунти на праві

власности, що спочивало на завоюванні шаблею, на займанщині, а потім визнавалось і закріплялось правовим інститутом давностного володіння. Перебування в диспозиції козаків згаданих ґрунтів український нарід розумів і психологічно сприймав, як винагороду, що конечне зобов'язувала козака до несіння військової служби, що в свою чергу виробило традицію, громадську мораль, високу громадську честь, якої шукали тисячі українських патріотів. Українське козацтво, що за виразом Мазепи "праці войсковіи двигает", як і виборне козацтво завжди походило з сильнішої економічно частини козацької верстви. Титул виборного був високо гоноровий і високо шанований українським суспільством. Недарма возний Котляревського, що сповняв тоді функції судового урядовця і був нерівнею Наталці Полтавці, себто був паном, вважав гідним для себе взяти на ролю свого свата саме виборного козака. Виходить, виборний в ролі свата імпонував возному - знавцеві артикулів і "зап'ятих" маґдебурзького права, дієвого тоді на Україні. Після тридцятих років XVIII ст. тільки виборний між козацтвом вважався за правдивого козака-носія особистої волі й економічної незалежності. Решта козацтва волі зливалася з селянською верстю.

Ролю підпомочного покликувалося нести уже менш заможне козацтво, що лише своїм майном брало уділ в несінні військової служби. Найбіднішому козацтву припадало нести військову службу у випадках заміни. Та проте, на плечі біднішого козацтва всею вагою лягала трудова повинність, особливо каналські роботи й різні допоміжні військові праці, де в ім'я імперіалістичних інтересів російської держави згинув не один десяток тисяч цвіту українського народу, як і в імперіалістичних бойовищах, заініційованих російським напасником, марно наклали головами не рдна сотня тисяч представників нашого історичного лицарсько-хліборобського стану, святих патріотів України - виборних козаків.

Викладений лише матеріал дозволяє вважати, що назва виборного на Гетьманщині з'явилась вперше в 1736 році. До цьо-

по часу терміну "виборний" треба думати не вживався і був Гетьманщині не знайомий. Раніших архівних вказівок на існування там терміну "виборний", аніж 1736 рік, ми не зустрічали. Лише після 1736.р. цей термін набуває права громадянства і всюди вживається. Так, напр., в указі з кабінета міністрів російського уряду на ім'я ген:Рум'янцева від 8.січня 1739.р. уже трактується про право виборного козака продавати власні ґрунти, але "для лучшаго их козацкаго к службе нашей исправленія", а "не для укривательства от служби".

В 1742 році Переяславська Полкова Канцелярія, відписуючи Яготинському Сотенному Правлінню в справі трьох козаків, зазначила: "ежели они, козаки, против виборних козаків иміють ружья и лошади, вислатъ в поход". [Мякотин В.А. — Очерки соціальної історії України в XVII и XVIII в.в. III.в.ст.166].

В універсалі Розумовського від 1752 року, де мовиться про заслуги компанейського полковника Чеснока Гната, про виборних козаків згадується так: "да з малоросійских виборних козаків з двома тисячами при Днепре в городе Кременчуке по секретной комісії". [Акт, книга ч.:5888 арк.77.]

В 1766 році точилася в Генеральному Суді справа за позовом Івана Шевченка до значкового товариша Василя Гетуна. Позовник Шевченко свідчить в суді, що він Шевченко, хоч в походах і не бував, та проте вважався підпомочником при виборних Гетунах. Це виступає з таких його слів: сам он "нигде в походах не был, только с того ґрунту между козаками в курені лобковском... в отоубаніи ими Гетунами козацей служби дачею своїх лошадей и протчим чинил вспомошествованіе". [Мякотин В.А. — Очерки соціальної іст.Укр. в XVII-XVIII вв. III.в.ст.214]

В справі Чернігівського Гродського Суду мова йшла про Шапуненка, що в 1766 році "во время набору и пересматриванія господином осаулом полковим Иваном Сахновским и сотником полковим Посудевским виборних козаків он Шапуненко на место тещя його записан в непременною виборную службу и находится действительно третой уже год и нині на форпостах" [Черн.Іст.Архив Фонд.Черн.Грод.Суду Кн.Ч.:398.арк.69]. До речі цікага деталь. Шапуненко з походження посполитий, одружився на дочці лукашівського виборного козака Івана Соболя, перейшов на козацький ґрунт жити і замість шести третій рік уже ніс війсь-

кову службу. І не зважаючи на все це, Чернигівський Гродський Суд не визнав за ним козацьких прав, і повернув, як підданого в стан посполитого. І ця вказівка є доказом формування окремих станів в суспільстві Гетьманщини – козацького і селянського.

Павловський у своїй роботі: "Очерки деятельности князя Куракина" – пише: "шукати волі від панського володіння могли тільки нащадки колишніх виборних козаків". Мова у нього йде про 1803 рік. [Кіев, Старина 1897, VI. ст. 462].

Указом 3 грудня 1803 р. Государственный Совет Росії постановив: "отискивающий права козацкого в первоначальной спомени просвесе обязан об"явить, что он происходит от предка, служившего козаком и состоявшего в реестре виборных козаков или так называемых компутов и таковым числился до самой ревизии 1782 г..."

Отже, російські урядові чинники на початку ХІХ століття не говорять просто про козацькі реєстри, а про реєстри виборних козаків. Ці дві останні вказівки дають підставу думати, що в усіх судових справах про пошукування козацьких прав підданими, після введення кріпацького права на Гетьманщині указом російського уряду від 3 травня 1783 р., основною й вирішальною датою була остання ревізія 1782 року. Наявність прізвища підданого в списках виборних козаків на 1782 рік забезпечувала оскаржуванцеві право особистої свободи – право належати до козацького стану. Перехід з селянського покріпаченого стану до козацького через суд можливий був в першу чергу, як можна думати нащадкові виборного козака, а не просто козака, що на 1782 рік, хоч ще звався козаком, однак до історичного лицарсько-хліборобського стану не належав і військової служби особисто не ніс, як то було також і з підпомочними, що уділ у козацькій службі брали лише своїм майном.

Звідси маємо право думати, що наша козацька верста, яка дожила до революції 1917 року, уже тільки як юридична категорія українського населення, як козацьке "сословіє", становить рештки колишнього виборного козацтва – цього історичного лицарсько-хліборобського стану України, з яким у повному генетичному зв'язку стоїть відроджене стихійно "вільне козацтво" в 1917 році, що повстало з статечних лицарів-хліборобів – цих останків

нашого історичного лицарсько-хліборобського стану.

Зауважимо, що тільки "вільне козацтво" зроджене стихійно, стоїть у зв'язку з інститутом виборних козаків - хліборобів-лицарів. Лише по цій лінії можна говорити про збереження наших правдивих історичних традицій. Лише "вільне козацтво" є плоть от плоти і кров од крові, колишнім лицарсько-хліборобським козацтвом. Припласнення всяким українським вояком ніби за історичною традицією імени козака [байдуже чи махновець себе називав козаком, чи червоноармівець, чи деклясований солдат українських армій] є по суті спраги надужиття наших історично-козацьких традицій.

Недарма великий український історик Вячеслав Липинський писав: "козацтво українське це заслуга, це цілим рядом діл і жертв певного історичного класу [ми сказали б: стану] здобута честь, а не мертва театральна бутафорія, яку вільно одягати кожному, хто збирається виступати в "малоросійському спектаклі".

Проф. В - в.

ДО ЗЕМЕЛЬНОГО ПИТАННЯ НА УКРАЇНІ

[В порядку обговорення]

Навряд, чи в якоесь инше питання з економіки України, що викликало б до себе таку збільшену увагу, як питання земельне. Це цілком зрозуміло, коли прийняти на увагу, що сільське господарство відіграє надзвичайно важливу матеріально-технічну роль, що полягає в забезпеченні життя населення основними засобами харчування і в постачанні харчової і легкої промисловості потрібними видами сировини і з другого боку багата розглядається як основа і джерело постачання здорового фізично і морально населення і в зв'язку з цим забезпечення нації її дальшого нормального розвитку. Земельні відносини, що відзначаються також більшою постійністю, ніж відносини в інших галузях народного господарства, є до певної міри одною з головних визначуючих сил в державному устрою, в його стабільності і міцності. Часто, історична доля народів є цілком зв'язана з селянською стихією, що в собі проносить через століття свою національну окремішність, мову, побут і в пізніші кращі часи стає основою відродження і дальшого поступу нації. На жаль, на Україні одвічна сільська стихія в часи визвольних змагань ХХ ст. не лягла в основу відродження нації.

Цілком ясно, що аграрні відносини для кожного, хто займається питаннями майбутнього свого народу, становлять питання першорядної ваги. Большевики, наприклад, прекрасно розуміли, що побудова їхньої соціалістичної економіки абсолютно неможлива без рішучого знищення тих земельних відносин, особливо на Україні, що склалися на протязі віків і були нормальним впливом органічного зростання господарчого життя і виявом спітоглядку нації і будувалися на основі приватної власності і праві кожного розпоряджатися продуктами своєї праці.

Отже і ми, бажаючи накреслити собі можливий майбутній устрій економічного життя України, не можемо не звернутися до питань земельних. В останній рік на сторінках друкованих пи-

дань з'явилися матеріяли, що свідчать про пращу думки українського суспільства в цьому відношенні і в зв'язку з цим і ми хотіли б подати де-які зауваги з цього приводу.

Беликою хибкою багатьох, хто займається земельними питаннями майбутнього, на наш погляд, є методологічна помилка змішування тих питань, які можуть бути зараз продискутовані з тими, вирішення яких буде залежати від тих суто конкретних обставин часу, коли вони повстануть. В де-яких матеріялах ми знаходимо навіть розробку таких питань як детальна організація тих комісії, що повинні на місцях переводити новий земельний закон, або точне вираховування вже зараз розмірів земельних наділів і це не знаючи точної кількості населення, розподілу ^{вгіль} і інших потрібних відомостей, які складуться на той майбутній час. Дено, що такі питання не можуть бути зараз вирішеними і дискусії навкруги їх є тільки стратою часу і сил.

В наших умовах можуть бути обговореними лише основні напрямки майбутньої політики і майбутнього земельного устрою і таке обговорення може привести до певного устійнення поглядів і пакреслення позитивної політики.

Верше і основне питання, що повстає в цьому напрямку, є питання самих підвалин нових земельних відносин. Серед сучасного українського громадянства приходиться констатувати наявність думки, що колективне володіння землею ніби не в вже таке погане і лише примусовість і невміле порадкування спричинюються до так незначних результатів, які відзначають роботу сучасних колгоспів, а що в майбутній українській державі, якщо відпадуть ці дві негативні умови, колективне господарювання може бути прогресивною формою сільського господарства.

Ми вважаємо такий погляд глибоко помилковим і небезпечним для нашого майбутнього. Наше українське селянство і досі, не дивлячись на 20-річне існування колгоспного ладу, носить і собі неугасиму віру в те, що його віковична земля буде ще йому повернена і коли українська провідна перства не зинде кращого як пропагування колективного володіння землею, воно може відвернутися від неї і піти за іншими, навіть національно чужими для нього елементами, які будуть краще розуміти віковичну потребу сільського населення. Ми вже мали і в своїй недавній іс-

торії приклад, коли соціяльні гасла большевиків заглушили національні почуття і привели до падіння наших змагань в напрямі побудови власної держави. Пропагування колективізму в земельному питанні може другий раз привести до таких же сумних наслідків. Крім цього, як вчить нас економічна наука, в сільському господарстві, де роля праці відносно більша, ніж в інших галузях народнього господарства, кільки на руках колективістичних відносин не можна буде досягнути тої продукційности господарств, яка дасть можливість розгорнути до максимуму потенційні сили українського сільського господарства, а вкупі з тим і всього народнього господарства.

Основою українського сільського господарства може бути лише один принцип - володіння землею на основі приватної власности. Оскільки Україна більше як 25 років перебувала в системі, де у всьому народньому господарстві панували лише удержавлені фонди - вона, цілком ясно, не зможе одразу в усіх галузях перейти на руки приватного провадження господарств; питання співвідношення поміж державним і приватним с. Народнього господарства в різних галузях - складне питання, - яке постає не теж, як одна з найважливіших проблем, особливо що до промисловости. Але сільське господарство, виходячи з вищенаведених міркувань, повинно бути побудоване майже повністю на основі приватної власности на землю. Земля майже повністю повинна бути передана селянам і в створенні сильного середняцького господарства ми вочаємо головну мету земельного устрою майбутнього.

В руках не селян має залишитися тільки обмежена, невелика частина землі у вигляді великих посіlostей, що потрібні для виконання культурно-передових заходів у сільському господарстві і для забезпечення деяких галузів промисловости, особливо в перші роки нового ладу, поки селянство, через ринкові стосунки не пристосує своє господарство до нового товарово-промислового п.

Ці великі посіlostи повинні бути зосередженими в руках держави.

На цьому місці ми гетьманці повинні чітко і виразно зазначити, що про повернення поміщицького господарства не може

бути ніякої мови і відкинути ті обвинувачення, які робляться неспівомо, або навпаки для дискредитації, ніби гетьманський рух представляє і захищає інтереси великих землевласників.

Штучне відновлення колишніх економічних відносин, що вже вмерли, не є завданням гетьманського руху.

Другим важливим питанням є - як повинна бути передана земля селянству - за гроші чи безкоштовно? Ми стоїмо на останньому погляді. Ми не віримо в юридичну аргументацію тих, які доводять, що наявність в руках селянина купчої кріпости є підвалина стабільності в земельних питаннях. Теперішнє покоління добре розуміє, що стабільність земельних відносин полягає не в тих чи інших юридичних обґрунтуваннях влади на землю, а в силі державної організації і в напрямках її політики. За безкоштовну передачу говорять міркування і іншого порядку. Не кажучи вже про моральне право нашого селянства, що вже кілька разів за останні десятиліття оплачувало кров'ю свою боротьбу за землю, економічний стан селянства може бути такий, що вимагати від нього нових грошових сплат буде неможливо. Перехід до індивідуального господарства може потребувати значних витрат на здобуття речовин і інших заходів господарчого порядку і накладання обов'язку грошових сплат за землю може мати тяжкі наслідки для молодого, що буде ставати на власні ноги, індивідуального господаря.

Ми вважаємо, що замість грошових сплат, на протязі певного періоду [8-10 років] всі, хто одержить землю, повинні сплачувати державі податок у вигляді натуральних поставок. Система такого податку, який би задовольняв потреби молоді держави у прохарчуванні міського населення, який би не був обтяжуючий для молодих індивідуальних господарів і який є звичною формою сплат для теперішнього населення, була б більш гнучкою ніж стабільні викупні платіжі, реалізація яких буде залежати від багатьох невідомих - стану ринку сільсько-господарських продуктів, стабільності валютних відносин і т.д. Сплата ж натурального податку, що взагалі не повинен бути високим і розмір якого змінювався б державою в залежності від стану і кон'юнктури сільського господарства, на даний рік - був би вигідною формою відношень для обох сторін: держави і селянства.

Виплата натурального податку і доведення своєї здатності до оброблення землі були б підставами остаточного закріплення землі за даною особою.

Тут ми підходимо до третього питання про читання переведення земельної реформи.

Ми вважаємо, що між моментом передачі землі в руки селян і остаточним закріпленням її у повну власність з правом продажу її, передачі в спадщину і т.д. повинен пройти якийсь термін, на протязі якого особа, що одержала землю доведла б, що вона взяла її не для якихось спекулятивних цілей, а для того, щоб побудувати на базі обробки землі своє існування і стати каменем у кладці нашого нового національного організму. Якщо вона повинна довести сумлінною обробкою землі на протязі встановленого терміну і, як згадувало вище, виконанням певних зобов'язань перед державою. У разі не виконання цих двох умов земля повинна бути від такої особи віднята і передана іншим. Такий порядок не викличе якихось негативних моментів у провадженні сільського господарства, бо випадки відібрання землі будуть безумовно незначними за своєю кількістю, але він охоронить все суспільство від несумлінних елементів, які хотіли, в зв'язку з безкоштовною передачею землі, збагатитися за рахунок інших.

Такий переходовий термін від передачі землі у володіння і остаточного її закріплення ми вважаємо за потрібний ще з таких міркувань. Вважаємо, що для прогресивного розвитку сільського господарства повинна бути допущена мобілізація земельної власності. Коли ж допустити таку мобілізацію зразу ж після роздачі землі — це може викликати спекулятивну гарячку торгівлі землею і підірвати в перші ж, найскладніші роки, нормальний розвиток нашого господарства.

Мобілізація земельної власності може провадитись лише в межах встановленої державою максимального розміру земельного володіння, що може бути намічене в 25, 50 або 75 гектарів [не питання потребує детальної проробки спеціалістами в галузі сільського господарства]. Не може бути ніякого сумніву, що розміри земельних володінь, що ними будуть наділятися селяни під час земельної реформи, будуть на багато менші навіть від найменшої з позначених цифр.

Де які автори пропонують зразу встановити роздачу земель в розмірах продуктивних господарств, решта ж ненаділених селян, мовляв, повинна знайти собі заробіток в промисловій і взагалі в інших галузях народного господарства. Але таке вирішення питання не може мати місця, бо перехід з сільського господарства до інших галузей передбачає передумовою наявність цих можливостей переходу. Розвиток же промислу й торгівлі, що може поглинути рештки сільського населення вимагає значного часу. Отже потреба задовольнати якомога більшу кількість населення землею буде давати в бік зниження земельних наділів. Остаточне сформування наших земельних відносин потребуватиме безумовно кілька десятиліть і буде наслідком як всіх динамічних процесів народного господарства, так і, в першу чергу, темпом розвитку промисловости і фактом існування мобілізації земельної власности.

В розподілі земель не повинні існувати якісь привілеї для якихось окремих груп населення. Внесення цього моменту викликало б ворожнечу і непотрібні пристрасті і спричинилось би до багатьох негативних моментів, бо обґрунтування таких привілеїв є надзвичайно суб'єктивною і непевною річчю. Особливо дивною є аргументація, яка висуває, як перших, що мають право на одержання землі, групу тих, що приймали участь в визвольній боротьбі. Невже всі ті, хто був у славній шерзї їх, захочуть, щоб майбутні покоління побачили в їхній героїчній поставі лише капіталізацію матеріяльних бажань? І не вже така претенсія на перше місце в першому ж кроці нової української держави, не буде підставою для докору з боку мільйонних мас українських селян, що більш, як 25 років мучились в колективних обіймах чужої їм природної організації економіки? Право на землю має кожний, хто бажає і почуває в собі достатньо сил, щоб справитись з тяжкою роботою сільського господаря і будемо надіятись, що в цьому питанні не буде зроблено помилок.

Так виглядають ті основні принципи, на яких, за нашою думкою, повинні бути побудовані земельні відносини на Україні.

Цілком розуміючи, що дані положення є тільки вихідними, ми думємо, що колективна думка всіх тих, хто цікавиться земельним питанням, підведе нас врешті до накреслення найкращих шляхів в цьому складному і важливому питанні.

Тиж. II, Веселовський

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В САМОСТІЙНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

[В порядку обговорення]

I.

В. Липинський в "Листах до братів хліборобів" на ст. 74. пише, що аграрна реформа мусить спиратися на трьох основних китах:

1. Земля українська не на те, щоб на ній усякі "міжнародні банки" чи інші посідачі "закордонних валют" могли буряковими гешефтами займатись, а на те, щоб український народ найкраще й найрозумніше своє життя владнав. Право задержати землі має власитель тільки, скільки йому місцеві хліборобські органи від контролем держави присудять.

2. Хліборобський клас треба скріпити не лише внутрішньо, але чисельно, побільшивши парцеляцією число середніх економічно-міцних неподільних господарств.

3. Забезпечення Українською Державою економічної експанзії для українського хліборобського класу.

На ст. 139. читаємо: "Накращі аристократії світа: напр. земельна аристократія англійська і німецька, римські патриції, японські самураї, в добах свого розцвіту не були багаті, але володіли землею, при чім напр. японські самураї дуже невеличкими клептиками землі..." Ще далі читаємо: "Матеріальну силу для того, щоб стати національною аристократією, мають однаково, як велико-земельні, так і малоземельні хлібороби". А найголовніше на ст. 72. знаходимо: "Від об'єднання та зорганізування хліборобського класу. залежить об'єднання та зорганізування цілої Української нації."

З цього випливає, що наперед треба організувати та зєднати класу хліборобів, як взагалі найчисленнішу класу українського народу, біля якої мають зєднатися інші класи та спільно відбудувати зруйновані села, а свобідного хлібороба поставити в

обнові Української Держави. Для цього треба вирішити земельне питання так, щоб воно відповідало основним настановам В.Лининського, а тим самим цілій українській нації.

Морально здоровими остаються лише ті народи, які зв'язані зі своєю землею, з любов'ю, як до своєї матері - рідної, яку віддають кров свою.

Кочовники - народи загинули, бо не були зв'язані з землею. Вони цілком так, що після них не залишилось живого спомину, як у Іуни, Скити, Сармати і ін., а де які ще малими гуртками згадують про себе, напр. татари, цигани.

Український же народ зв'язаний з землею. В народніх піснях чи мало за це згадується, де земля матір'ю називається. Та чи мало віддали українці за свою матір-землю крові!

Тому земельне питання є одним з найголовніших питань українського народу. І це питання має бути розв'язане на основі права приватної власності, як основи культури і цивілізації, та на основі прив'язаності українського народу до землі. Одночасово з цим необхідно прийняти до уваги в певну чергу соціально-політичні обставини нашого минулого і сучасного. Той земельний устрій, що тепер заведений на Україні, не є українським витвором. Він не збудований на бажаннях українського народу, він впроваджений силою і терором. Це стан сучасний, а стан перед тим не був кращий. Тому нам і треба нового земельного упорядкування, що відповідало б бажанню українського народу, і цей земельний устрій має бути витвором українським.

Щоб сьогодні це питання докладно вирішити, треба мати вже державу з її границями та потрібні до цього точні статистичні дані, а оскільки ще таких немає, зараз можна говорити лише засадничо і наближено, взявши під увагу ті неточні статистичні дані, що маємо з року 1941-го.

II.

Площа української землі в 1941 році, в межах СРСР, Німеччини, Угорщини і Румунії дорівнювала 729 тисячам квадратних кілометрів. Населення на тій території нараховувалося

40 і пів мільйона. По другій світовій війні населення багато зменшилося, та чи мало ще зменшиться. Але будемо рахуватися з даними вище наведеними, щоб взяти огляд під увагу приріст населення на найближчих 25-30 років наперед.

З цілого простору України припадає біля 68% на ріллю і садівбу, 14% на сіножаті і пасовиська, 12% на ліси, а решта 6% на інші ґрунти. Разом сіль.-госп. площі було б біля 82% з цілого простору України, а саме біля 60 мільйонів гектарів.

Українського населення нараховується біля 80%, тоб-то біля 52 мільйонів. Рахувомося з населенням українським, бо лише воно є основою української держави і тому лише воно може посідати українську землю у власність. Чужонаціональний елемент може користатися на Україні лише правом праці. В окремих випадках, коли йде мова про чужонаціональних борців за волю України, то їх треба рахувати нарівні з іншими борцями-українцями. Виняток також може бути ^{для} тих колоністів, що осіли на наших землях від давніх часів і, які не мало прислу-жались до розвитку їх сіль.-госп. культури.

Весь земельний фонд держава має придбати без викупу, тому особи або їх нащадки, які були до 1917 року власниками, не дістануть ніякої фінансової винагороди. Як пише А. Білопольський [Укр. Літопис ч. 5. 1946. р.] : не потрапивши оборонити границь і внутрішнього ладу держави, всі власники, отже і селяни, втратили старі права на землю.

Правда, можуть бути окремі випадки, за які не гриходиться ширше говорити, коли міжнародні зовнішні обставини матимуть вплив на те, що прийдеться в деяких випадках викуп заплатити. Такі випадки могли б бути у чужонаціональних власників, які не були громадянами буйшої Росії до 1917 року. Таких випадків у нас майже немає. Хочемо лише згадати, що зовнішні обставини мають іноді вплив на упорядкування внутрішнього ладу держави в деяких питаннях. Отже, земельний фонд держава придбає безвикупу і буде мати біля 60 мільйонів гектарів сільсько-господарської площі та біля 9 мільйонів гектарів площі лісу.

нижчих у світі. Давала вона за 1930-35 роки пересічно 88 центнерів з одного гектару, в Галичині й на Волині - вже 160. В тому-ж п'ятиріччі врожайність позначилася в Голандії - 372 центнери, в Італії - 322, в Чехо-Словаччині - 251, у Франції - 276. На підставі не зовсім певних статистичних джерел з 1938 року врожайність в УРСР позначилася - 160 цент. Отже, завданням держави має бути підвищення врожайности принаймні на 220 центнерів з одного гектару, а то і більше, бо на наших землях це легко досягти. Щоб залишитися на одному з перших місць світу у вирощуванні цукрового буряка, треба мати площі біля 360 тис. гектарів, а не 900 тис. гектарів, як у СРСР.

З цієї площі 160 тис. гектарів має бути у приватній власності селянських господарств, щоб дати змогу для хлібороба додати цукроварням буряки. Решта 200 тис. гектарів залишається державною власністю, поділеною у відповідні маєтки біля цукроварень, яких на Україні є біля 200. 45% бурякової продукції додасть приватний власник, решту 55% - сама держава [чи її орендар].

Вирощуванням цукрового буряка будуть займатися ті приватні власники, що будуть поблизу цукроварень. Іншим не буде змоги, бо буряк не виносить довгого транспорту до заводу, з огляду на недоцільність з економічного боку. Введення культури цукрового буряка, приносить господарству багато користі. Крім самого цукру, буряк дає ще інші додаткові продукти: жмаками та мелясом годують худобу, листя з нього дається, як корм. Тимто околиці, де поширене буряківництво є водночас околицями інтензивної годівлі м'ясної худоби, а що худоба дає добрий гній, то врожайність в цих околицях зростає.

2. Для плекання домашніх племінних тварин [рогата худоба, коні, свині, вівці і т.д.] та для постачання расовою високопродуктивною худобою селянських трудових господарств. Племінним тваринництвом, на основі новітніх наукових досягнень, можна займатися лише у великому господарстві, що може бути забезпечене відповідними кадрами фахівців-зоотехніків. Площі разом для таких великих господарств потрібно біля 200 тисяч гектарів.

3. Для організації зернових господарств, що мають забезпечити всі сільські господарства сортовим насінням. Для виконан-

III.

Щоб користування землею відбувалося з як найбільшою вигодою і справедливістю для держави та всього громадянства -- треба мати на увазі соціальні інтереси українського населення та загальні економічно-господарські державні. Для економічно-господарських інтересів держави треба створити відповідні маєтки такі, що своїм розміром будуть відповідати їх завданням.

Ці маєтки мають бути державною власністю. Чи держава буде господарювати сама, чи даватиме все, або частинно в оренду, це покажуть обставини з часом самі. Але власником має бути Держава, а не приватні особи, бо як би їх не обмежувати і за ними не слідкувати, все одно найдуться між ними оті посідачі "закордонних валют" та "міжнародні банки", що будуть займатись буряковими гешефтами лише для своєї персональної користі. Коли лі не всі, то можна припустити, що такі-всіх найдуться, коли не зразу, то пізніше, коли не самі первісні власники, то їх нащадки. До великих приватних маєтків вилепо може і проникне чужонаціональний закордонний капітал, що буде анонімним і анонімно буде маєтком розпоряджатись, а цим наша державницька думка не має захоплюватись. Щоб держава фінансувала своїх окремих великих приватних землевласників, то це буде державі коштувати більше, аніж вона дістане від збільшеної продукції того приватного власника. А головне, тут треба взяти під увагу внутрішні соціально-політичні інтереси, особливо коли держава буде відбудовуватися, бо піввербейним великим приватних землевласників українська держава поставить проти себе невдоволення народу, а того вижирть вороги проти нашої молоді держави. Нам потрібно мати самостійну, сильну, внутрішньо задоволену державу, навіть з дещо меншою господарською продуктивністю.

Для чого потрібні державні великі земельні маєтки?

Для вирощування цукрового буряка. Цукровий буряк на Україні в 1938 році займав разом 900 тисяч гектарів площі і стоїть на першому місці в світі. Урожайність, не зважаючи на сприятливі природні умови, нажаль одна з най-

ня свого завдання такі господарства мали б мати загальну площу до 500 тис. гектарів.

4. Для створення державного земельного резервного фонду, з якого утворяться відповідні маєтки для навчально- та науково-дослідчих установ, навчально-релігійних установ, державні репрезентаційні маєтки земельного фонду для поширення промислових підприємств, проведення залізниць, автострад, для інших спеціальних цілей, для наділів господарств в окремих випадках і т.д. і т.д. Для цього потрібно площу приблизно в півтора мільйона гектарів.

Таким чином біля 2 з половиною мільйонів гектарів всієї сіль.-госп. площі, біля 4% її, має залишитися як державна власність.

Так є щодо сіль.-госп. площі. Щодо лісів - то знаємо, що стан лісів на Україні є дуже незадовільний, тому треба встановити на лісових площах раціональну і культурну господарську систему. Головні лісові масиви, що складають приблизно 7 мільйонів гектарів, мають залишитися власністю держави. Решту лісових площ, біля 2 мільйонів гектарів, треба передати органам самоуправи. До приватної власності можна передати тільки дрібні лісові площі, що не виправдають витрат культурного обгосподарювання.

З усієї площі, 500 тис. гектарів, треба резервувати до парцеляції на будівельні парцелі по 2000 квадратних метрів в приватну власність. Ці парцелі мають дістати службовці і робітництво всіх галузей. Такі площі будуть і в міських маєтках, що вже забудовані, або будуть забудовані. Норма таких міських маєтків не має перевищувати одного гектару площі в одні руки. Перевести парцеляцію будівельних парцель по 2000 квадратних метрів, потрібно особливо поблизу промислових підприємств, що існують, або будуть новозбудовані в оселях, котрі мають утворитися в декількох кілометрах від промислових підприємств, де було б чисте повітря і не долітав би туди фабричний гуркіт, де б службовець і робітник дійсно мав можливість відпочати від праці та зберігати своє здоров'я. Такі мешканеві оселі мають бути сполучені відповідними шляхами для доправи службовців і робітництва автобусами

до праці та до осель. Потрібний капітал для побудування родинних будинків будівельник може дістати у відповідних кооперативах або подібних їм інституціях, як довготермінову позику. Такі кооперативи та інституції мають організуватися і зложитися за допомогою держави.

Решта сіль.-госп. земельного фонду, приблизно 57 мільйонів гектарів, має поділитися між селянськими господарствами економічного середнього типу, себто такими, де хлібороб зможе повністю використати свою працю і капітальні вклади, де не тільки забезпечується харчовими потребами селянська родина, але де можна продукувати на ринок, щоб власник здобув і грошовий прибуток. Земельний наділ таких господарств буде 10-25 гектарів, і залежності від кліматичних умов, від якості ґрунту, від характеру господарства, від організаційно-господарських здібностей господаря і т.д. Там, де можна завести городництво, чи інші подібні господарства, особливо поблизу міст - можуть бути такі спеціальні господарства по 3-5 гектарів.

Приблизно можна буде створити 4 мільйони господарств, що будуть у приватній власності родини, на правах спадщини і неподільності. Таким чином було б забезпечено 4 мільйони родин; коли пересічно рахувати родину з п'яти членів, то це дало б 20 мільйонів українського населення, забезпеченого в хліборобстві працею, проханнями і можливістю розвою. Коли ще взяти до уваги працюючих в хліборобстві господарств державної власності, то можна рахувати разом забезпеченого в хліборобстві українського населення не менше, як 22 мільйони, себто 67% всього українського населення. Ось видно, як є міцна кляса хліборобів!

Але відомо, що хліборобів на Україні є біля 75-80% населення. Що ж має робити решта - 25%, що не зможе дістати господарства згаданої норми? Крім того, де хто зможе закинути можливість упадку приросту населення, з огляду на неподільність господарств. Тут треба сказати, що для того, щоб перевести земельну реформу згаданим способом, одноразово потрібно перевести внутрішнє переселення хліборобських родин, які бажають господарити на землі та можуть бути наділені землею. З країв з надвишкою хліборобського населення буде потрібним переселити

в краї менш населені. Таке внутрішнє переселення має бути добровільним. Коли ж добровільно хто не схоче переселитися, то він зможе відійти до міст, аби там взяти участь в роботі промислових підприємств.

Щоб забезпечити потребу нашого населення в промислових товарах, та щоб відповідно використати викопні багатства України, треба ще багато і багато нових промислових підприємств, а до них мільйони й мільйони робітників та ще до них сотні тисяч освічених людей, — для задоволення духовних і культурних потреб українського населення. Треба людей до державних установ, шкіл, церков, заводів і т.д. Потрібно урядовців, інженерів, ремісників, священиків, учителів і інших. Отже буде де використати не лише ту частину населення, що не зможе дістати наділ землі, але й новий, ще дальший приріст населення, не дивлячись на те, що ми вже рахуємось з приростом на 25-30 років наперед. Господар — хлібороб може спокійно виховати і 6-8 дітей, бо при нормі таких господарств матиме матеріальну змогу. Матиме куди їх відіслати до міст, де вони забезпечать свою будуччину в цілком добрих обставинах життя.

Оттак повстануть міста з понад мільйоновим населенням, яких на Україні зараз зовсім немає, а легко їх може бути десять і більше. Там буде мати можливість кожний добре матеріально забезпечитися.

Як вже згадано, сілсько-господарства мають бути у власности роду, де працює в господарстві ціла родина, а керує господарством голова родини. Він відповідає за те, щоб господарство добре провадилось. Його розпоряджень мають слухати всі члени родини. Зате він зобов'язаний удержувати і виховувати всіх членів родини, що знаходяться на господарстві, до їх дорослого віку або до скінчення навчання, коли вже нащадок зможе самостійно zorganizувати своє життя. У випадках, коли якийсь член родини став інвалідом або взагалі нездібним до самостійної праці з якихось причин і не має відповідної до прожиття ренти, або не цілком вистачаєчу, — має можливість бути на родовому господарстві забезпеченим. В таких випадках родове господарство є для членів роду останнім захистом.

По смерті голови родини, на його місце приходять старший

син, а у випадку його небажання, приходить більш за господарем; коли синів немає, то старша дочка. Більш докладні в цій справі питання мають вирішити правники.

Земельні наділи в межах вже згаданої норми, для забезпечення парадій, мають бути церковною власністю.

Обов'язком держави буде побудувати родові господарства, забезпечити їх живим та мертвим інвентарем, все це фінансувати. Всі ці видатки та видатки переведення самої земельної реформи з удержанням цілого апарату земельного уряду, разом будуть творити ціну земельного фонду, призначеного до розподілу, з якої вирахується ціна кожного господарства і це буде в а ж у п.

Держава має поставитися прихильно до сіль.-госп. спілки, кооперативи і т. п. Співпраця більшого числа самотійних господарств в упорядкованій вільній спілці дає можливість господарству легше, дешевше, з меншим накладом праці та з більшою плановитістю господарювати. А це дає вигоди, як для окремих господарств, так і для цілого народнього господарства. До таких спілок, чи кооператив, вступ і вихід мають бути цілком добровільними. Через кооперативи хлібороби, по дешевим цінам, зможуть діставати штучне угноєння, сортове насіння, сільсько-господарські машини і приладдя, бо набувати все це в малій кількості коштує відносно дорого. А що сіль.-госп. машини не оплатяться навіть для 2-4 таких господарств, то це загально відомо. Кооперативи ж можуть мати прокатні станції-пункти. Крім того кооперативні спілки ставлять собі за ціль не тільки доставляти селянам все необхідне по найнижчій ціні, але й ставлять собі теж просвітні завдання, - вказують хліборобам на значення того, чи іншого нового способу або методи господарювання. Для цього організують різні сіль.-господарські курси і взагалі фахово підвищують знання хліборобів. Не меншу користь дасть кооперативи в продажу хліборобських продуктів, а також кредитом.

Що торкається черги на першість при наділі землею для родового господарства, то мало б бути так:

1. В першу чергу родини, в яких хоч один член брав участь у визвольних змаганнях за українську державу в рядах Україн-

ської Армії, починаючи від 1917 року.

2. Родини, в яких хоч один член брав участь у боротьбі за Українську Державу на урядовій цивільній службі від 1917 року.

3. Родини, в яких хоч один член був переслідуваний за державно-політичну українську діяльність, розкуркулені і ті, що були з тих причин вислані за межі України або були в концентраційних таборах.

4. Родини, що мають найменше четверо дітей.

5. Усі інші українські родини, що заявлять бажання на переселення в краї менш населені хліборобами і, що не були членами протидержавних-протиукраїнських організацій. Всі вищезгадані родини мають виказати можливості і здібності обробки землі.

IV.

Перевести нову земельну реформу відразу-нагло, значило б ввести безладність, що не дала б можливості добре обгосподарити землі і тому міг би легко повстати голод. Також не могли б бути відповідно розбудовані господарства. Крім того, для переведення здорової земельної реформи треба великого капіталу, якого наше населення не має, а держава за рік, два таких величезних грошових фондів не зможе для них асигнувати. Тому ясно, що і земельна реформа мусить переводитися спокійно, плинно і поступово. До часу повного переведення нового земельного устрою, дотеперішні форми господарств і господарювання мають покищо залишатися. Наділення землею мусить переводитись поступово так, щоб найдалі до п'яти років всю землю було розділено і передано до обгосподарювання родинам в законнім порядку. Хто відмовиться далі працювати в хліборобстві, доки його приде черга на наділ землею, або буде працювати не дбайливо, - має бути позбавлений права наділу землею. Праця їхня до часу наділу має частково винагороджуватись державою у межах прожиточних, а решта, що мала би платитися готівкою, поступала б у формі зараховання першої частки сплати на наділене господарство.

Як вже сказано, розподіл має відбутися в часі до 5 років. Обомлення наділів забере немало часу. Відомо, що в Чехо-Словаччині таке упорядкування тривало 20 років, на Україні воно може тривати ще довше, як до нього належно не поставиться.

Наділ земель має бути у формі комасації - по можливості в одній площі. Взагалі такий проєкт поділення [розмежування] не можна робити в кабінетах, все це має переводитися на місці в повозумінні з місцевими земельними комісіями та з оглядом на місцеві обставини.

Кожний рід, як власник наділеної землі, має одержати на руки грамоту власності з відповідним пляном. В земельних книгах, в мірничому уряді і в грамоті власності має бути зазначена площа, власник і боги та обов'язки, що має те, чи інше господарство.

Нова земельна реформа дасть передумови хуторної системи. На своїх господарствах прийдеться хуторянам побудуватися, щоб бути в безпосередній близькості свого маєтку та провадити раціонально свою господарку. Так повстануть хутори, що будуть віддалені від сел та міст. Тому при деться в центрах хуторів побудувати церкви, школи для обслуговування духовних і культурних потреб хуторян. Треба буде ці хутори сполучити дорогами, шляхами, залізницями, потрібно на хуторах перевести електрифікацію і т.д.

Все це поступово, але пляново переводити в життя.

V.

Український народ не раз вже мав досвід чужого панування, що привело його до сьогоднішньої руїни, а в тому він свідомий того, що всі закони і розпорядження влади української держави будуть спрямовані для добра всіх громадян держави. Кожний зрозуміє, що переведення в життя так важкого завдання не в легке для молодої держави, тому кожний мусить терпеливо очікувати своєї черги на наділ землею, бо коли б так не було, то внесеться неспокій в державу, з якого скористають вороги, щоб повалити всі наші осяги.

Тоді всі ті мільйонові жертви, що український нарід склав за свою волю, за свою землю, були марні. Все це коаний українець має собі добре усвідомити і цілковито йти владі української держави й її органам назустріч, допомагаючи виконувати свої обов'язки владі в перших роках її існування. Інакше будуть окупація і чуже панування! Влада ж постарасться за переведення земельної реформи для добра українського хліборобства, організує міцну хліборобську класу і поставити її в основу Української Самостійної Держави.

Проф. О. Моргув.

Зауваження до проєкту земельної реформи Інж. П. Веселого.

I. В основних рисах проєкт цей можна вважати за найбільш прийнятний з відомих до цього часу проєктів, що виходили з кіл прихильників до гетьманського руху.

Головні позитивні сторони проєкту:

- а) визнання права власности,
- б) заперечення щодо утворення стану землевласників з великими маєтками,
- в) невизнання права на фінансову винагороду за бувшими до 1917 р. землевласниками,
- г) наділення землі за викуп.

II. Щодо структурної побудови проєкту, то здається не досить переконливими вихідні, так би мовити, лейтмотивні твердження |"основні кити"|.

III. Ніщуче потрібно заперечувати визначенню права на земельний наділ в залежності від участі у визвольних змаганнях, в боротьбі за Українську Державу, від переслідувань за держ.-політичну українську діяльність, перебудовання в концтаборах і т. д., а також позбавленню права на землю тих, що були членами протидержавних-протиукраїнських організацій.

Гудувати реформу на таких правах небезпечно і недоцільно: права дуже сумні, хиткі, непевні; в конкретній дійсності вишквнуть з того ворожнеча, доноси, боротьба, наклепи. Чи правильним буде підкреслювати право на нагороду землею для тих, хто завзято борювся у визвольних змаганнях, скажім проти гетьмана, зраджував гетьманській державі, доводячи, що це було на користь для України?

Взагалі ж аграрне питання треба вирішувати, виходячи тільки з народньо-господарчих, державних і соціальних інтересів, а право на землю давати тим, що можуть, бажають і прагнуть обробляти її власними силами. Неприпустимо перетворити землю на засіб нагороди, подарунку за національно-політичні заслуги.

IV. Розрахунки про кількість орної землі для забезпечення нею 4 мільйонів родин укр. хліборобів надто хиткі і оптимістичні, коли вважати за нормальний наділ 10-25 гектарів. Виходячи, навіть, з розрахунків автора, такими наділами (пересічно 15 га) забезпечено буде лише 2,8 мільйонів хліборобських родин, — тоді як тільки на Наддніпрянщині в 1928 р. нараховувалось 5,1 мільйонів хліборобських родин. За статистичними даними понад 80% у к р а ї н і с ь к о г о населення — хлібороби. Автор забезпечує землю лише 67% укр. населення, а решту посилав в міста, промислові райони. Важко погодитися з оптимістичною думкою автора, що решта укр. населення здоуватиме засоби до існування поза хліборобством. Як не крути, але ж ніяк не заховавш аграрного пере-населення, навіть гострого, на Україні. В проєкті аграрної реформи ігнорувати це явище неприпустимо а з того з неминучою konieczністю повинні виникати відповідні заходи в широкому масштабі — інтенсифікація, механізація, зміцнення й розвиток кустарно-ремісничої м і с ц е в о ї промисловости, трудовмі культури і т.п.

V. Небезпечно залишати великі права державній владі в аграрній справі, утворювати великі державні хліборобські маєтки тощо. І без того сучасна держава захопила занадто багато до-собі компетенції, перетворюючись в тоталітарну систему — на шкоду для особи, громади, суспільства, отже непотрібно збільшувати залежність громадян від державної влади. Напаки!

VI. Мало уваги приділено кооперації та місцевого самоврядування. Конечне потрібно розширити компетенцію і сферу

діяльності кооперації, особливо виробничо-промислової, сільсько-господарчої, як окремої, самостійної, самодостатньої, а не лише допоміжної форми. Потрібно піднести питому вагу її в народному господарстві на значну височину. Багато важких і складних справ можна добре зв'язати зі допомогою кооперації, тому не годиться визначити ставлення держави до кооперації, як "прихильне"; цього дуже мало: держава повинна надати чимало праг і цілей кооперації, сприяти, допомогати їй, проводити через кооперацію чимало заходів і т.п. Теж саме щодо місцевого самоврядування, до якого має одійти чимало функцій, що їх автор лишив державі.

VII. Велика, жахлива помилка твердження, що "дестерішні форми господарств і господарювання (себто, колгоспи і радгоспи? О.м.) мають залишитися - до часу переведення нового земельного устрою, який має запроваджуватися спокійно, планоно і поступово. Згоджуючись з останнім, підкреслимо, що "дестерішні форми" повинні бути, с д р а з у , негайно ліквідовані, без того їх буде знесено стихійно, революційно; народ не потерпить, щоб жахливо одісні форми трималися ще хоч би один тиждень, тому мусимо запобігти земельній анархії.

Проф. д-р. І. Мірчук

Зїзд філософів в Гарміш-Партенкірхен в часі 2. до 11. вересня 1947.

На філософичному конгресі в Гарміш відчитано було цілий ряд рефератів, що з них деякі заслуговують на окрему увагу. Дати перегляд праць зїзду та зміст докладів і дискусій неможливо, навіть, у доволі ядерному справозданні, і тому вибрав я декілька важніших питань, щоб поділитися з українським громадянством цими відповідями, що були дані на них учасникам зїзду. На вочуток хочу подати хід думок в докладі теперішнього ректора мюнхенського університету проф. Венцеля на тему: "Онтологія свободи". Автор виходить з загально вже тепер прийнятої гіпотези про ступневу структуру |Stufenbau -| цілої дійсності, що складається з чотирьох верстов буття.

1. Анорганічна верства або матеріальна ступінь, яка знаходить свій вираз у математичних формулах, що творять немале внутрішню, матеріальну суть матерії.

2. Вітальна або органічна верства вимагає від нас іншого способу праці. Поняття, що ним ми послуговуємося при розгляді біологічних явищ, є аристотелівське поняття цілоти, що є чимсь більше, як тільки сумою частин. Тут вимагається інший, "органологічний" підхід до вирішення життєвих проблем. В цьому царстві або на цьому ступні маємо до діла з фізіологічними явищами, що не знають ще елементів душі, характеристичних для третьої верстви.

3. Психічна верства охоплює частинно світ звіриний з його інстинктами, гонами, підсвідомим і людину з його вражіннями, спостереженнями, суб'єктивними переживаннями, практичним думанням та діянням.

4. Найвищим ступнем дійсності є духовна верства, що проявляється у пізнанні, у творенні або творчому процесі, у само-свідомості та моральних осудах. Повна свобода можлива тільки на цьому найвищому ступні, але вона є рідночасно таким онтологічним поняттям, що не в однаковій формі обіймає всі верстви реальності. Під свободою, головно моральною, розуміємо можли-

вість вибору, яка не є абсолютною, а до певної міри обмеженою належністю до матеріяльного світу. Наше духове життя проходить між двома полюсами, цілковитою абсолютною свободою, що притаманна абсолютності і підпорядкуванням під закони матеріяльного світу в наслідок нашої приналежності до нього. Тільки найвища, найдосконаліша істота може мати повну свободу, що в руках такої недосконалої, слабкої істоти, як людина, мусить довести до зловживання, до трагічних наслідків. Усякі Цезарі, Наполеони, або герої на новіших подій показують нам недвозначно, що чоловік не має цієї моральної сили, щоб користуватися повною свободою як слід, на користь людства.

Духове життя людини проходить між двома екстремами, а саме між свідомістю вільної волі і обмеженнями, звязаними з нашою приналежністю до матеріяльного світу. Щоби втримати стан рівноваги між цими двома чинниками, мусимо з одного боку визволитися від повної залежності, від природних процесів, а з другого боку не обманювати себе міражом повної свободи і навпаки наше прямування до неї обмежувати авторитетом вищого порядку.

Ця кореляція між свободою і примусом, кончністю характеристична не тільки для духового життя, вона повторюється також у інших верствах дійсності, хоч пункт тяготи пересувається в сторону чимраз-то більшої залежності від законів природи. Коли візьмемо найнижчу верству, матеріяльний світ, то тут маємо до діла майже з повною закономірністю. Що правда найновіші досліди на полі фізики [Плянка теорія квантів, Гейзенберга - теорія непевності] показують нам доволі виразно, що про строгі екзактні закони природи, що мали місце в класичній фізиці, сьогодні не можемо вже говорити. Кожне мірення, бо до чого згодяться врешті решт фізикальні досліди, є недокладне, неточне, ми все мусимо рахуватися з можливістю ще докладніших pomірів. Це явище не є чимсь випадковим, притаманим для цієї або іншої ділянки, це є константний чинник, до якого можемо його назвати, навіть законом природи. Не має таких певних результатів, що не допускали ся ніяких несподіванок, які знову можуть цілковито змінити дотеперішній хід наукових дослідів. Безсумнівно твердження фізики є

Тільки ра в до по ді б н и м и з а к о н а м и
Wahrscheinlichkeitsgesetze
в н и в і ф е н о ж д ч е с т з а з в з о c .

Таким способом момент "свободи" охоплює усі ступні ре-
альности, він є онтологічним поняттям взагалі. Абсолютна за-
конність можлива тільки в метафізичній матерії, абсолютна спо-
вобода ритамана тільки найвищі істоті, між цими двома екстрем-
мами приміщений наш світ, в якому матеріальна верства показує
перевагу законности, а тільки дуже слабкий відблиск т. зв. свобо-
ди | константний фактор недокладно-сти, неревности, правдопо-
діюности|. З переходом у вищі верстви ця свобода кріпшає, що-
би в чоловікові дійти до найвищої, але не абсолютної потенції.
Людина, як частинка цього світу мусить бути свідома цього, що
вона підлягає примусові, що вона має звязані руки і: тому в
випадках, коли їй здається, що перед нею лежать н е о б м е -
ж е н і можливости, вона сама в розмислом повинна накладати
на себе обмеження при помочі вищого авторитету, доби від волі
не перейти у сваволю.

Кореляція між повною свободою і повною залежністю, ко-
нечністю є основним принципом для цілого світу. Абсолютна
свобода чи абсолютна залежність, примус є для людини погубна
і мусить довести до скоршого чи пізнішого його упадку, у його
загибелі.

Проф. Гельпах з Гайдельбергу говорив про "Ідеогонію",
маючи в дійсности на думці повстання, похищення та реаліза-
цію ідей. У вступних завважаннях затримався він над багато-
значністю слова ідея, що від Платона аж по нинішні дні пройшло
сильні зміни і сьогодні охоплює численні поняття між собою ду-
же різноманітні. Але нас цікавлять в найпершу чергу ці творчі
ідеї, що давали підставу новим періодам людського думання,
спрочиняли повстання нових ділянок чи галузів науки або ви-
кликали поважні соціяльні рухи. І тут треба відрізнити в роз-
шитку ідей три відмінні фази, а саме ідеогенетичну, себто на-
родження ідеї, другу раціоналізуючу, коли людський розум від-
крити ідею старається опізнувати, пристосувати до цілої
системи понять, поробити з неї належні висновки і трето фазу

ідеоцену, час її поширення і здійснення і закінчення "ден" походять від грецького κίνος - спізання.

Як формується ідея? Насамперед треба сказати, що ідея не думка, за якою криється абсолютна істинність. Усі думки, як і ідеї зв'язані з індивідуальною свідомістю, їх колективізація приходить щойно пізніше. Маємо дві форми народження ідеї, або вона з'являється в нашій свідомості після довгої затижної умової праці, що триває часами десятки років, або вона вискакує часто як мінерва з голови Зевеса, ніби без ніякої підготовки, без ніякого опраядання, часами у сні або підчас заняття, що з нею нічим не пов'язане. Психічні умови цієї ідеогенези до тепер цілком іще нероб'язані, ані глибинна ані височинна, ані структуральна психологія не дає нам відповіді на це питання. Ми можемо тільки символічно чи зобразово представити собі свідомість в момент народження ідеї як бурхливе, розхильоване море, аморфну масу, що з неї нагло, цілком неждано для самого винахідника вискакує в точці оформлене зображення. Той факт спричинює нову ситуацію: у свідомості аморфна маса починає формуватися; погляд курпатися доклина цієї нової думки-ідеї. Теоретичний, система-вувчий розум переходить до слуха, використовуючи дар божий, гни-сланий йому невідомо звідки. Причній нагоді хочу згадати, що в історії української науки з'ступили оба типи пражськими ученими, що жили і діяли майже в один час. Богачевський доходить по довгих роках на підставі багатотисячних експериментів до результатів функціонування для цілої органічної хемії, між тим, коли фізик Пулюй геніальною інтуїцією відкривав нові шляхи до досягів світового значення (лучі Рентгена, механічна теорія тепла).

Третя фаза поширення і здійснення ідеї затрачує індивідуальний характер, властивий першій і до певної міри другій стадії, вона можлива тільки в межах колективу. Поширення і здійснення йде дуже часто шляхами незалежними від творця, а навіть ним непередбаченими. Гельбах подає як приклад комуністичну ідею, що знашла головне поширення там, де сам Гельбах ніколи цього не сподівався: він мав на думці висококапіталістичні західні країни, Англію, Францію, Америку з сильно розвиненим пролетаріатом. В царській Росії же було ані капіталізму,

...наш язык не может выразить тех тонких оттенков, которые
встречаются в поэзии и искусстве. Мы не имеем слова,
которым можно было бы выразить ту нежность и
тонкость, которые мы находим в поэзии и искусстве.

Итак, мы видим, что поэзия и искусство — это не просто
чуждые слова и выражения, а живое, дышащее существо,
которое живет в нас и в окружающем мире. Мы должны
уметь различать его тонкие оттенки и передавать их
в своем творчестве.

Поэзия и искусство — это не просто слова и звуки,
а живое существо, которое дышит и живет. Мы должны
уметь различать его тонкие оттенки и передавать их
в своем творчестве.

Поэзия и искусство — это не просто слова и звуки,
а живое существо, которое дышит и живет. Мы должны
уметь различать его тонкие оттенки и передавать их
в своем творчестве.

Поэзия и искусство — это не просто слова и звуки,
а живое существо, которое дышит и живет. Мы должны
уметь различать его тонкие оттенки и передавать их
в своем творчестве.

Поэзия и искусство — это не просто слова и звуки,
а живое существо, которое дышит и живет. Мы должны
уметь различать его тонкие оттенки и передавать их
в своем творчестве.

цієї цілі знасильов природу і других людей, віддається пілко-
лито злочинним настроям.

Але таким природа не хотіла мати чоловіка! Якщо в при-
роді є доцільність, то кінцева ціль її може бути тільки в чо-
ловікові, він є її остаточною метою. Доцільність природи об-
хоплює також людську культуру. Якдоби культура не була оста-
точною ціллю природи, не було би в межах природи ніякої гар-
монії. Тому, що ця гармонія єсть, мусить бути також і остання
ціль природи, розвиток людства, людська культура. Природа бажає
собі культури чоловіка, без цієї мети треба би зректисся, вся-
кого поступу. Як пояснити одначе цю суперечність, що мимо по-
ступу природи, культура не робить чоловіка більш щасливим.
Причиною цієї розбіжності є, факт, що людина розвиває свою куль-
туру під впливом зовнішнього тиску, довільного примусу і супер-
реч приписам природи. Такі цінності людини, як мораль, свобода,
симпатія до інших, охорона слабших підлягають дегенерації. Тіль-
ки в згоді з моральним законом можлива культура, або тільки то-
ді, коли справедливість, законність не стратили своєї сили у
людській спільноті. Справжня культура знаходить своє здійснен-
ня в межах досконалої справедливості [правова держава]. Там,
де культура відхиляється від шляху правовості, природа при помо-
чі фізичної сили робить поправки, карає людину за її відхилення від
правової законності. Насилство, тиранія, несправедливість, мають
в природі завязаного борога. Таким способом природа є поважним
виховником людини чи людства; хто йде шляхом добрим, справед-
ливим, може бути переконаний, що шлях цей зареде його до цілі;
бо можливість його успіху запевняє йому сама природа. Хто в
згоді з природою творить культурні цінності, той може бути пев-
ний морального успіху.

Б цієї точки погляду мусимо поставити собі питання, чи піс-
ля останніх подій у ХХ столітті можемо горорити про будь який
поступ? Еобінггаус дав на це питання позитивну відповідь, аргу-
ментуючи свій погляд тим, що правна свідомість, свідомість спра-
ведливості в широких масах настільки закріплена, що для творення
злого потрібна мобілізація дуже поважних сил.

Я погоджуюсь з автором рефракату відносно його оптимістич-

ного наставлення до історії людства. Я в теж глибоко в цьому переконалий, що всякий злочин, усяка несправедливість знайде свою кару, свою відплату, але цим великим ворогом зла не в усіх таки неслідома природа, ця щоправда, дуже складна, але сліпа система матеріяльних чи енергетичних частин, а тільки Той, хто природу створив і утримує її дуже скомплікований порядок. І тут джерело сили, що побороє усяке зло і в сій боротьбі му- сить вийти побідно.

Другим закидом, що можна зробити на адресу Е. бінггауса по неясна дефініція поняття культури. Культура — на його думку, це здібність людини з власної волі здійснювати природні цілі | natürliche Zwecke |. Ці природні цілі чи завдання, це знову доволі невідомий фактор; природна ціль му- сить бути добра, бо природа в ворогом усякого зла. Таким способом культура не може йти фальшивим шляхом, робити відхилів від праведної доро- ги. Е. бінггаус цілкоміто зігнорував різницю між культурою і цивілізацією, без якої неможливо обійтися при пояснюванні іс- торичних явищ.

З вечірних викладів, які були приступні не тільки членам конгресу, але також ширшій публиці треба відмітити доповідь класичного філолога проф. Іушора з Мюнхену, який на основі па- мяток грецької культури старався зясувати питання, як старинні греки дивилися на природу, на ці ліси, гори, моря, ровлини, що в предметом мистецького зображення. Він ходить до висліду, що для греків краса природи неіснувала, що їх мистці її не бачили, зосереджуючи свою увагу на людському тілі в першу чергу і до певної міри на звіринних організмах.

Не маю можливості затримуватися над змістом усіх докла- дів і тому обмежився я тільки до цих тез, що для ширшого коле- нефахівців можуть мати заінтересування.

Дуплікат до відома О.Влад.Митрополитаі.

А.І.Т.
Жовтня 16.1947.

Вш.п.І.С.Гарашенко.

для Української Православної Церковної Ради
на Еміграції обраної І-м Церковним Зіздом
Автокефалістів Соборноправників 25-26 Серпня
1947 р. в м.Ашафенбурзі.

.....

Вельмишановні Брати,Члени Української Православної Церков-
ної Ради!

Со всіх тих численних повідомлень,які я од Вас отримув-
вав,

із змісту меморандумів,які Ви подавали існуючій тепер
вищій ієрархії УАПЦеркви на еміграції і,нарепті,

з факту скликання Вами І-го Церковного Зізду Автокефа-
лістів Соборноправників,що відбувся 25-26-го Серпня ц.р.
в Ашафенбурзі і обра-^{Церковну} Українську Православну Раду та рішив
просити мене взяти Ваш рух під мій архиєпископський покров,

зо всіх цих проявів Вашої церковно-народної активності
мені ясне одне:

Ви невдоволені і не миритеся з сучасними рисами УАПЦер-
кви. Її риси її теперішнього характеру,на Вашу думку,не від-
повідають правдивій,в Вашому розумінню,ідеології та практиці
церковного діяння,які Укр.Автокеф.Правосл.Церква мусіла б
мати. В цім я охоче міг би,після певної добросовісної аналізи,
погодитися з Вами. Я,однак,з так встановленого факту роблю
інші висновки ніж Ви,висновки-дорогоговкази дальших слідувань.
Мої висновки-дороговкази такі:

1. Українська Автокефальна Православна Церква повністю
втілюєча в її життю,в її ідеології та практиці ~~споконвічні~~
ідеали нашого народу,ідеали висоти духовного провєду Церкви,
ідеали соборно-всєцерковного ділання,така Українська Автоке-
фальна Православна Церква є ціль наших устремлінь,є мрія на-
ших кожночасних прагнень. Вона повністю може бути здійснена

лише на нашій рідній землі і в атмосфері повної свободи для віри самої і для діяння віруючих.

2. УАПЦерква формації 1942 року, можливо, многими її ризами не відповідає нашим розумінням правдивої Української Автокефальної Православної Церкви. Їй дійсно може бракувати внутрішнього соборно-церковного визнання од віруючого громадянства. Вона є дитина свого часу і його умовин. Вона не могла провести в життя те, на що умовини війни і німецьких насильств не дозволяли. В ній, навіть тепер, часом, може проявлятися дух автократизму, дух чужий віковим традиціям Укр. Прав. Церкви, яка все стриміла спертися на широкі круги віруючих і в їх розуміннях шукати авторитету її законень і діяння.

3. УАПЦерква формації 1921 року є дійсно твориво волі й серця нашого народу, але сама ця воля нашого народу, саме його серце обставинами ворожости московського єпископату на Україні, обставинами большевицького панування, його перших років гонінь та терору були поставлені в умовини несприятливі своєму проявленню віковичних духовних дінностей нашого народу. З того, що воля й серце нашого народу утворили в 1921 році, багато з того не було свободним проявом нашої багатовікової української церковности; з проявом під примусом тодішніх обставин. До таких проявів з примусу, а не свободним рішенням, треба віднести самий акт відновлення нашої ієрархії, акт, що опісля став "п'ятою Ахілловою п'ятою", солізним місцем, яке все потребувало, щоб і так, а не було місцем спори, що дає певність стояння, не потребує жадних підпор. До таких проявів з примусу, проявів, що не витікають природно з попередніх процесів нашої церковної історії треба віднести і деякі ухвалені тоді канони. Їх винягала тодішня атмосфера умовин та настроїв, атмосфера наднесена і витворена не українським середовищем, а впливами поза ним, впливами ворожими.

4. З поданого ясно, що як і УАПЦ 1942 р. так і УАПЦерк. 1921 р. мають свої дефекти і не можуть прийматись як довершені втілення ідеї дійсної Укр. Автокеф. Правосл. Церкви. Вона, ця правдива Українська Автокефальна Православна Церква і тепер перед нами як мрія прагнення, як ідеал до наближення. Нам

обов'язок стреміти доходити здійснення цього ідеалу.

5. Так стреміти, так поступово доходити до утворення дійсно Української всіма ознаками такого імені Церкви, ми можемо лише спільно, а не роз'єднаною волею. Групи, які беруться боронити лише їх фракції, с. т. чи то УАПГ 42 р. чи то УАПЦ 21 р. і так спричинять розкол, такі групи не вчинять доброї послуги рідній Нації і Церкві, які й без цих додаткових розколів тепер нещасні.

6. Поза всіма цими міркуваннями я ще потребу вказати на реальні потреби Церкви в Америці, на чолі якої я стою. Тут ми також маємо наші важкі проблеми, це в проблеми ліквідації наших тутешніх, колишніх розламів. Тут до цього іде. Інтереси нашої Церкви в Служ. Держ. Америки і в Канаді рішуче виключають мою збоду очолити Вашу акцію, яка окрім болючого чергового розколу нічого іншого не пророчить.

По вказаним мотивам я не вважаю за можливе стати на чолі започаткованого Вами руху. Натпаки: спираючись в цьому на всю вагу дорученого мені Церквою авторитету, я молю Вас, брати й Сестри, Пастирі і Діти Рідної мені Церкви, не творити нового розламу, а будучи в Церкві, разом з нею доходити крок за кроком до всього того вимріяного і святого, що ми хочемо бачити в нашій ідній Церкві.

І оже благословення нехай буде над Вами.

Ваш з любовію

Іоани Теодорович
Архієпископ

Згідно з оригіналом

За директора Митрополичої Канцелярії :

Диякон Дмитро Васильчук

В.С.-і.

Луцьке братство і волинська
шляхта.

В XVI і XVII ст., особливо, великого значення в житті міщанства набирають цехові організації, підставою для яких служило німецьке право. Гіст цехових організацій, що так добре пристосовуються до життя, охопив в цю добу і наші православні братства, що, заіснувавши почасти в релігійних, а почасти в практично-життєвих цілях, стають вже в другій половині XVI ст. осередками національно політичної боротьби, об'єднуючи навколо себе православних. Братства дбають про матеріальну і моральну допомогу Церкві, піклуються за хворих, будують братські доми, заводять школи, що в них вчать і діти міщан і селян. Джерелами для їх існування служили добровільні дати, вписове членів, тестаментові записи тощо. Були й інші прибутки, як варення меду двічі на рік без оплати акцизу і продаж його підчас свят. В часи найгострішої боротьби за Православ'я засновані братствами друкарні випускали полемічну і церковну літературу. Підчас свого перебування у Львові в 1586 р. патріярх антиохійський Іоанн надав Львівському братству права ставропігії, та від того часу мали йому підлягати всі інші братства. Не входячи в розгляд наслідків цього чину, відмічу лише, що праця братств викликала серед православної шляхти щире співчуття і допомогу. Як ілюстрацію до цього подаю витяг з листа від 1. вересня 1619 року, писаного волинською шляхтою луцьким міщанам з пригону братства:

"Ми ниже подписанне особы религіі старожитное грецкое восточнаго Православія, обиватели воеводства волинскаго, которие ту часто биваемо и справи свої миваемо, где прав і вольностей наших постеригаемо. А місца на то особливо не маючи, где бы набоженство свое ведлуг старожитности п'дков наших отпраовано било, з тих мир погледаючи на инші міста, где братства, фундації і порядки свои мают, тим трибом и ми идучи за благословеньем Патріаршим і за правилеєм короля его милос-

ти, наперед заложивши братство милосердія, которое за собою всі добріє учинки тягне, аби хвала і слава А церкви Его от-правована была, аби теж шпитальное убоство слушноє вихованое міти могли старатися хочемо. "о всть упатривши собі на то місце осоло вое церков і школу і шпитали ведлуг предложення нашого побудовати, фундовати і всякою оздобою опатровати". В продовженні листа вони доручають цю справу міщанам луцьким і обіцяють у всьому підпомагати.

Лист підписали Диметрій Балабан, Крій з Збаража Во-ролицький, Олександр Губчевський, мостовничий луцький, Гезекій Курцевич, архимандрит Терехтемирівський та інші.
[Памятники т. III. ст. 9-42].

- 0 -

Відділ рецензій.

На роздоріжжі перед "україн-ською синтезою".

[З приводу монографії д-ра М. Флемкевича "Українська синтеза, або українська громадянська війна"]

"В єдності сила народу - Іоже нам єдність подай!" - цю молитву щодня підносить до Всекишнього наша молодь. З закликом до єдності звертаються з церковного амвону наші духовні отці. Про єдність говорять промовці на зборах. Проблеми єдності присвячено безліч статей у наших часописах, у наших журналах. Дуже часто ці заклики - не насичені глибоким ідейним змістом, не зігріті огнем справжнього свідомого патріотизму - стають пустим шаблоном. Діляче того - деякі наші угруповання, виступаючи з гаслами єдності українського народу, настільки домагаються, щоб українці єдилися саме біля них, підпорядковувавшись саме їхньому проводу, в той час, як інші політичні групи домагаються підпорядкування знову таки саме своєму проводу - а це тільки сіє порожнечу й розбрат і не послаблює, а тільки збільшує роз'єднання.

Тим з більшим задоволенням треба відзначити появу фундаментальної історично-політичної розвідки д-ра М. Шлемкевича "Українська синтеза або українська громадянська війна". Д-р Шлемкевич провадить аналіз історичних подій на Україні з недавніх і з далеких часів. Аналіз ця відзначається достатнім ступнем об'єктивності, свідомістю в підході до розв'язання кардинальних проблем буття нашого народу і настирливістю в шуканні розв'язки цих проблем. Тим самим праця д-ра Шлемкевича заслуговує на увагу з боку всіх тих, хто напружено шукає здорових шляхів до зміцнення й державного оформлення нашого національного організму.

Іристрасний заклик д-ра Шлемкевича до національної єдності, до української синтези, найде широкий відгомін у серцях всіх українських державників.

Автор виходить з такої схеми: В процесі історичного розвитку української державності визначились такі три провідні ідеї: 1 | ідея монархічна, що є виявом прагнення до тягlosti державних форм, 2 | ідея демократична, що є виявом прагнення до народовладства і 3 | ідея провідницько-отаманська, що є виявом прагнення до сильної авторитетної державної влади.

Автор не висловлюється за перемогу чи за пріоритет тої чи іншої з цих трьох ідей; він не погоджується й на якийсь поміркований компроміс між цими ідеями. Теоретично-засадничо автор виступає гарячим поборником дружнього поєднання цих трьох ідей, їхньої органічної синтези, при якій кожна з цих ідей зберігала б те, що в ній є істотного, але всі вони об'єднувалися б у одну гармонійну цілість.

Однак, підходячи ближче від теорії до практики реалізації синтези, автор не зумів утриматися, щоб не сплатити данини суо "ективізму, щоб не закликати українців до синтези навколо Уряду Народної Республіки, цим самим знецінивши всю свою інтересну теоретичну побудову. В цім місці, де автор заявляє, що тільки республіканська державна форма може бути базою такої синтези є найслабший кутик його концепції, бо вона сама в собі виключає і то цілком першу провідну ідею - монархічну.

Правдивий хід думок д-ра Шлемкевича неминуче веде до

того логічного виснолку якого, правда, сам автор - очевидно цілком свідомо - не висловлює, що для успішного формування української держави єдиною здоровою формою державного устрою буде та, що поєднуватиме в собі ці три творчі напрямні ідеї - монархічну, демократичну й провідницьку - такою ж формою української держави може бути монархія, побудована на засадах демократії з сильною авторитетною державною владою.

Той факт, що в праці д-ра Шлемкевича проблема організації української монархії трактується поважно і в основному позитивно, свідчить про те, що автор відчував владний голос часу і підходить до правдивого шляху розв'язання кардинальних проблем життя нашого народу. І тут авторові треба віддати належне. І справді. Лише в Українській трудовій монархії, що дорівнює вимріяній автором "народній монархії", уособлений в монархії князя Романа, знайдемо синтезу трьох історичних рухів: монархічного, демократичного і провідницького. Майбутньому українському монархові, Гетьманові всієї України, буде приділена не тільки репрезентаційна роль. Гетьман України буде першим будівничим нової української держави, він об'єднає, організує всі державно-творчі сили української нації. Наш нарід з повним довірям поставиться до його винятково важливої історичної місії. Гетьман має прийняти на себе найвищу відповідальність за долю нашого народу; йому належить дати й повноту влади для довершення свого великого завдання - реалізації авторової синтези.

Разом з тим, повновладний Гетьман України при виконанні свого трудного завдання притягатиме до активної співпраці і співучасті у формуванні й керуванні державою краєвих представників нашого народу, він прислухатиметься до голосу народу й рахуватиметься з його побажаннями. Конституція майбутньої української гетьманської держави передбачатиме організацію сталих виборних органів, через які український нарід матиме змогу підносити свій голос і виявити свою волю, чим самим будуть забезпечені основні засади здорової демократії.

В особі Гетьмана України матимемо не тільки персоніфікатора ідеї тягlosti верховної державної влади. Він - Геть-

ман України - буде і монархом української держави й провідником української нації. А значить і всі три, за концепцією автора притамані українському історичному процесові, одвічні дуалістичні сили знайдуть співжиття в цій синтезі. Прикладом такої синтези може бути англійська монархія, де демократична ідея забезпечена повним розвитком. До таких тільки висновків веде логічність авторової концепції. Проте від логічності він тікав, бо не хоче служити монархові, бо він - республіканець.

Поруч із цим висловлює о свою цілковиту солідарність з думкою автора [в кінці 46. ст.], що монархічна ідея у нас на Україні, хоч вона і виступає апологетом принципів консерватизму, на сьогоднішній день є новаторською, поступовою й навіть революційною.

- - - - -

Ідея тягlosti посідає, за правом, поважне місце в розвідці д-ра Шлемкевича. Трактуючи основні проблеми буття народу, не можна робити це поза часом і простором, не оглядаючись на його історичну минулину, ігноруючи його історичні традиції. Вивчення *sine ira et studio* історії народу дає нам змогу вірно ставити дорогювки для його майбутнього. Ми з обов'язку відзначаємо й культивуємо все те цінне позитивне, що дає нам історична спадщина народу й на цьому, як на дорогоцінному фундаменті мусимо будувати наше майбутнє. Але не менш енергійно мали б також студіювати й те негативне, що маємо в минулому; вивчення цього є не менш цінним - воно допоможе нам уникати в майбутньому великих помилок. Маємо докладно вивчати окремі історичні періоди й діяльність окремих історичних постатей, яко виразників певних політичних тенденцій, відзначати те, що було найкращим, найздоровішим, найміцнішим - тільки так можемо забезпечитися від повторення вже раз зрозумелих помилок і уникнути нових катастроф. Аналізуючи діяльність великих князів Володимира й Ярослава, діяльність великого Богдана, не сміємо відмовлятися від студіювання і Брюховецького й Тетері, та доби "руїни", намагаючись розкрити в них негативні фактори, з погляду державницьких ідей.

Не стосується до далекої минулщини, але ще в більшій мірі відноситься до недавнього минулого - до часів визвольних змагань 1917-1920 років. Палезить уважно й об'єктивно вивчати ці часи, вивчати й діяльність окремих провідних особистостей цього часу. Поважуючи себе, як культуру громаду, поважуючи наш нарід ми не повинні боятися кавати йому правду й вислухувати правду, не мусимо боятися виносити на суд громадськості, на суд історії окремі моменти цього бурхливого періоду, як і діяльність поодиноких провідних державно-політичних діячів цього часу.

Трудно, навіть, уявити собі всю ту силу обвинувачень, а також дрібних і брудних наклепів, які писалися й вимовлялися (а частково пишуться й вимовляються й зараз!) на адресу св. пам. Гетьмана Павла. Але, не дивлячись на це, в свідомості народній все виразніше повстає справжній світлий і величний образ цієї видатної шляхетної особистості, що завойовує що далі то більшу пошану й повагу до себе серед нащиртих кіл нашого народу.

Норуч із цим життям й діяльністю інших провідних особистостей часів визвольних змагань - М. Грушевського, Ф. Винниченка, С. Петлюри і досі не діждались з себичного освітлення, а тим самим і не можуть мати об'єктивної оцінки. Діяльність цих осіб і досі вкривається серпанком певної тазмничості. Не говорить, до певної міри, про брак справжньої свідомої пошани до них саме з боку тих, хто не хоче віддати діяльність цих осіб на розважну, вдумливу, підставну оцінку громадськості.

Зокрема вважаємо з державно-національного погляду глибоко помилковою загально прийняту, об'єктивно не обгрунтовану канонізацію С. Петлюри. Нам пропонується брати діяльність цієї молодої, не обвантаженої державним досвідом, людини на віру. І, оскільки моменти такої немотивованої канонізації "найшляхетніша й найтрагічніша постать" - ст. 31, "думки Амеліницького і Петлюри" - ст. 50 мають місце і в книзі д-ра Шлемкевича, вважаємо, що це не відповідає загальному тону серйозної наукової об'єктивности, який є не чужим для цієї книги.

В розвідці д-ра Шлякєвича окреме місце посідає один уступ, на якому слід докладніше зупинитися. На стор. 47 ми читаємо:

"Бсі ті труднощі, тільки підкреслюють важливість моменту, тяглости, що мусить бути особливо усвідомлений і забезпечений державницькими чинниками. Звідси така важність для нас традицій останньої нашої державности, Української Народньої Республіки. Коли сьогодні на верховодній республіканській демократії головна відповідальність за створення української синтези, то вона мусить втягнути в свою систему опріч провідницьких елементів, потрібних для виконної влади, і елементи, що гарантують тяглість і що так виразно підкреслюють в історії монархійними тенденціями. Тут постає проблема введення українського консерватизму в систему Української Народньої Республіки".

Перш за все, не можна погодитися з тим застосуванням принципа тяглости по відношенню до політичних подій і форм державности, яке робить тут автор.

Наведу і тут порівняння. Розглядаючи період існування української гетьманської держави 1918 року, ми знаходимо в ньому також негативні риси і не даємо йому загальної позитивної оцінки, хоч і кажемо, що в цей період для формування української держави було зроблено більше позитивно цінного, ніж у всі інші періоди часів визвольних змагань 1917 - 1920 років. Зокрема, відзначаємо при цьому, |а це особливо важливо| що діяльність Гетьмана Павла у цей період у зв'язку з його попередньою і наступною діяльністю не компромітує його особисто, не компромітує рід Скоропадських, який єдиний об'єктивно надається бути правлячою династією майбутньої української гетьманської держави, сталим репрезентантом нашої державности. Одначе вважаємо, що короткий час існування Гетьманської держави 1918 року не може бути стільки міцною все об'ємлючою базою, щоб саме на ньому одному, виходячи з засад тяглости, треба було будувати пляни майбутнього державного устрою України. Справа тут не у фотографії того періоду.

Засада тяглости є дуже важливою в житті нації, але в

підході до неї треба бути особливо обережним. Вона стає здоровою, творчою, поступовою, а не реакційною тільки в тому разі, коли її застосовувати до найздоровішого, найціннішого з того, що нам дає скарбниця історичної минувшини народу.

"Ніщити свою власну державно-національну традицію тому, що в ній є хибі й помилки, се значить не будувати, а руйнувати націю, се значить нищити самих себе. Досконалити се традицію, себто обережно відкидати з неї все перестаріле й шкідливе, а зате з любов'ю й цієтизмом берегти й розвивати те, що показало свою творчу силу - ось завдання того, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв'язує своє власне життя" - так говорить про засаду тяглости Вячеслав Липинський. І він, а слідом за ним і весь сучасний гетьманський рух, хоч і відзначає позитивні моменти Гетьманської Держави 1918 року, але не на ній одній базує проблему української гетьманської державности, а й на слашких традиціях гетьманування Богдана Хмельницького, Самойловича, Мазепи і на монархічній ідеї народоулюбленого князя Романа і великих князів Київської Русі.

Чи ж маємо право застосувати засаду тяглости по відношенню до Уряду Української Народньої Республіки 1917-1920 р? Ніхто не сумнівається, що провідні діячі УНР широким бачили збудувати українську державу як найкраще. Але уряд УНР не зміг і не міг побудувати здорові, солідні форми державности, він виявив цілковиту неспроможність об'єднати біля себе творчі елементи нації, змобілізувати відпорну силу народу. Це ж він несе й нестиме відповідальність перед історією за катастрофу української національно-державної справи в ті винятково важливі й у багатьох відношеннях дуже сприятливі часи, якщо визнавати за Урядом УНР якісь традиції, то вони з такими, від яких мусимо тікати. Про яку ж тяглість річ веде автор?

В нормальному політичному житті держави невдачі значно меншого масштабу мають своїм неминучим наслідком димісію уряду чи, навіть, крах всього державного режиму. В ім'я державних інтересів нації ми мусимо уважно й всебічно вивчати діяльність уряду УНР саме з тою метою, щоб таким чином, по можливості, забез-

печити себе від повторення зроблених тоді кардинальних помилок. майбутні історики України, мабуть, скажуть, що найтрагічнішим для долі нашого народу моментом у політичному житті української громади на теперішній еміграції є те, що значна частина нашої громадськості виявляє тенденцію не вивчати й урахувати помилки минулого, а сліпо йти, чи вігніше пливати по фарватеру, що ще так недавно завів нас у безвихідь. Не ж знову виявляється саме та фатальна вада нашої національно-політичної вдачі - вирівнювання по найгірших - з застереженням проти якої палко і переконливо виступив В.Личинський.

У наші часи колосальних історичних зрушень видаються такою сумною й гіркою іронією намагання - "розсудку вопреки наперекор стихиям" - обґрунтувати застосування засади тяг-лості формально канцелярськими мотивами "законности" уряду УНР [до того ж в достатній мірі сумнівної].¹¹ Це гнітюче враження спр. авляють такі шадеври "аргументації": "Його [Уряду УНР] легітимация не викликувала в нікого й ніколи ніяких сумнівів. Правна й моральна його позиція така, що її можуть нам позавидувати!!! інші народи..." [Тижневик "На чужині" ч.11 5. липня 1947.р.]

Уважний аналіз вище наведеного уступу говорить, що в цьому на декількох рядках міститься багато такого, що не відповідає ґрунтовно розробленому змісту, як попередньої так і наступної частин праці. Без умотивовання попереднім викладом несподівано роється наголос на "останню державність" [про це доні.у. була мова]. "Синтеза" раптом ідентифікується з "втягненням у свою систему". Консерватизм нібито утотожнюється з монархізмом, що суперечить сказаному раніш [46 ст. рнн-зу] і що є невірним. Обстоювання монархічної ідеї й принципів консерватизму на сьогодні є новаторством, є закликом до поступу. Навпаки обстоювання модних, загально популярних і офіційно протегованих ідей демократії й народоправства є

11 Якщо вже ставати на шлях змагання щодо формально-юридичної законности, то цілковитим переможцем у цьому змаганні безумовно виявиться Хрущовський більшовицький уряд УССР. Скажуть - та той уряд не український, то фікція. Чи не з формально-юридичних міркувань рахується з ним Орг. і Гада Безпеки?

консерватизмом, хоч ці ідеї й були колись поступовими й на сьогодні зберігли ще назву, поступових.

Природно виникає питання - яка причина такого непогодження? Трудно припустити, що цей уступ з'явився випадково - навпаки, треба думати, що його наявність мав свою психологічну причинуву обґрунтованість. Непідробна щирість викладу, глибокий патріотизм, яким перейнята книга, відганяють думку про можливість якогось "крутіїства" з боку автора.

На теперішньому трагічному роздоріжжі в історії нашого народу важким і тернистим є шлях усякого чесного державника, що не хоче вдовольнитися готовими шаблонами й намагається знайти для себе й для нашого народу дійсно правдиву путь. Часто тільки після тривалого, болючого нервового напруження, після тяжкої внутрішньої боротьби приходять людина до своєї "синтези", знаходять, хоч і поміж хмарами, ту провідну зірку, що і на бездоріжжі спрямовує її по певному шляху.

Високоповажаний автор, ідучи своїм шляхом, мабуть все ще не знайшов для себе цієї остаточної синтези - вказані розбіжності й непогодження є відображенням цього. В крайньому разі про автора можна сказати: він є на роздоріжжі перед "українською синтезою".

Проф. Д-р Ів. Марченко

В. Хліб.

Н а о б'є к т и в н і м ш л я х у .

З приводу другого видання: "Похід Українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році" ген. М. Капустянского.

Згадана праця потребує оцінки, головню, воєнних фахівців. Лише вони спроможні зануритися в складне плетиво військових подій й піддати науково-суворій аналізі спостереження, висновки й оцінки автора. Та оскільки автор не цурається аналізу й державно-політичної діяльності окремих наших діячів того часу, зокрема головних персонажів визвольної боротьби, та не уникає характеризувати уряди й головніші історичні події, — ця праця може зацікавити не лише військового фахівця. Нас особисто зацікавлює спокійний, об'єктивний тон, в якому подається опис не лише подій і фактів, навіть, історичних осіб. Ця особливість є ознакою доброго тону і особливо важною на полі нинішніх загонистих способів висловлювання своїх думок. Нам хотілось би звернути увагу лише на один момент праці, на деталь її, що стосується характеристики Гетьмана Павла Скоропадського й Головного Отамана Симона Петлюри.

Взагалі постать Гетьмана Павла Скоропадського не знайшла ще належної правдивої трактовки. Те саме треба сказати й щодо постаті С. Петлюри. До обох підходить трафаретно, без глибокої аналізу, без перевірки конкретних даних, що довели б мати правдивий дійсний образ цих державних мужів. І диво дивне, Гетьман, особливо протягом першого десятиріччя по визвольних змаганнях 1917-1920 рр., стягнув на себе всю тяжкість одіуму а пріорі, а Головний Отаман — авреолу національного героя, також а пріорі. Не було слів, не було найтемніших фарб, якими б не очорнювали постать Гетьмана. Доводиться подивляти мужність Гетьмана, що витримав атаку своїх політичних противників і не заломився духово, чесно служачи своїй ідеї до смерті. Ганити Гетьмана вважалось привілеєм його неодноразовців. Вимагати доказів на несприятелі епітети під адресою Гетьмана не потребувалось, це приймалось як аксіома, на віру. Гівною ж мірою, за аксіому приймалось возвеличування, канонізування Головного Отамана. Доказів на це не вимагалось. Створений

культ С.Петлюри приймається на віру. Більше того, об'єктивний аналіз його діяльності, критичне сприймання його особистості вважається мало не за національну зраду, мало не за національне святотатство.

Подібний спосіб оцінки носіїв державної думки є властивий і може бути властивий лише тоталітарній системі духа, культурі без начал толеранції, без традиції пошанування різних думок і концепцій, такий спосіб є притаманий східній духовості, що становить лише етал в дарозі до західної. В інтересі майбутнього українець мусить пізнати і минувшину. Таке пізнання досягається лише дорогою об'єктивної науки, позбавленої пристрастей учасників і сучасників, базованої на аналізі й синтезі конкретних аргументів холодним розумом. Тому ми проти безпідставного і нічим неоправданого канонізування С.Петлюри, тому ми за наукове спокійне вивчення постатей всіх наших державних діячів.

Нам думається, що ген.Капустянський в цім відношенні закладає перші цеглини. Він, один з небагатьох, стає на члях об'єктивного дослідника. Він, не належачи до прихильників Гетьмана, все ж спромігся кинути низку мазків, що дають образ державного діяча не лише з одними негативами. В цім місці автор не піддався трафаретній оцінці і, всупереч прийнятому звичаю, наважився дати і кілька позитивів з діяльності Гетьмана.

Перш за все, автор правильно подав ситуацію, що утворилася на Україні напередодні Гетьманату. Він вказує, що Уряд У.Ц.Г. правив німців на Україну і зобов'язався платити їм за це хлібом, маслом, яйцями, мясом тощо. "Приходом німців - каже він - була незадоволена більшість населення, в якому загворило ображене почуття національної гідности: ще відгуки тяжкої боротьби на фронті не скінчилися, а вже прийшов ворог слов'янства - німець - над нами панувати і нищити наш доброт. Бсю образу за прихід чужинців звернуто на Центральну Раду, моляв: це ви їх сюди привели, ви їм платіть і пацькайтеся з ними". Далі автор малює таку ситуацію в Уряді У.Г.Р. "Уряд У.Ц.Г. на чолі з с-р., які не мали ґрунту на чисто кліборобській Україні, фактично не міг справитися з важкими ви-

могами моменту. Уряду Голубовича було не під силу ні організувати державу, ні налагодити лад в ній, ні створити добру армію, ні задовольнити селянство, яке грагнуло до власної земельки з законною печаткою до неї, ні, нарешті, виконати свої важкі обов'язки перед Центральними Державами... На сцену виступав новий чинник, ворожий Центральній Раді і її соціалістичним експериментам - буржуазія і хлібороби власники; їх ідеологічно підтримувть хлібороби-демократи".

Далі автор зупиняється на моменті приходу до влади Гетьмана. "Щоб реалізувати свою угоду з Україною, німцям спираючись на ці вола, nolens-volens довелось скинути 30 квітня Центральну Раду, на захист якої майже й не виступив ніхто. Хлібороби на з'їзді обирають гетьманом Павла Скоропадського, який і стає на чолі держави... Цілком зрозуміло, що в цього часу вся відповідальність за панування німців на Україні, уресь народний гнів і його обурення проти соціалістичного уряду падали лише на Гетьмана і його уряд. Вони з самоєфірою прикрили своїми грудьми Центральну Раду....

Большевики, занепокоєні погрозою для себе з боку гетьманської України, яка ставала на шлях організованого життя, нишком роздували кадило ненависти до неї".

Змалювавши цю картину, автор приходить до висновку, що "на перешкоді гетьманові Скоропадському стояли великі труднощі, але ж і завдання й перспективи для України відкривалися величезські", що їх зформульовано так: "Україна ходом подій мусіла зробитися головним осередком східнього слов'янства та могутнім активним оплотом Європи проти більшевизму. Не тільки вибороти собі самостійність, але й прибрати керуючу роллю на сході - ось чого могла досягнути Україна, при відповідній політиці свого уряду і підтримці з боку населення та сприяючих зовнішніх умовах".

По цьому автор спинається на широкому багатогранному державному судівництві за Гетьмана, якого автор характеризує як "видатного військового діяча", що "з великою енергією взявся за організацію української військової сили, піє головної підвалини всякої держави. Він намічав широкий план збудування кадрів Української Армії. До праці на Україну гетьман Скоро-

надський притягнув найкращих старшин Генерального Штабу, утворивши Штаби Головний і Генеральний. Вся Україна розбивається на вісім корпусних округ. Кожна округа складається з двох піших і одної кінної дивізії. Крім того закладаємо корпуси Кордонної Охорони і залізничний. Для всіх цих частин підбирається старшинські і підстаршинські кадри. Опріч того організується сардонецька дивізія, з повним числом старшин, підстаршин і козаків [12.000 багнетів]. Комплектувалася вона переважно з заможних селян, з істоти своєї ворожих комунізму. Також на Полтавщині і Харківщині, для захисту кордону від більшовиків, розгортається до повного складу старшин та козаків Запорізька дивізія. Далі, для того, щоб підготувати своє національно-виховане і освічене старшинство, розроблено план, по якому весь терен покривається військово-науковими закладами, починаючи від Академії Генерального Штабу до підстаршинських шкіл включно. В цілях відродження історичної мілітарно-національної традиції та забезпечення на землі порядку розроблено і приступлено до переведення в життя інституту вільного козацтва [вісім кошів при штабах відповідних округ]. Детально розробляються плани мобілізації та підготовляються для мобілізованих продовольчі та фуражні запаси майже на шість місяців. Треба зазначити, що німці, з одного боку, допомагали нам в організації армії, призначивши до Українського Штабу своїх старшин Генштабу, — з другого, вони боялися цієї армії, щоб вона, поповнившись, не стала для них грізною силою. Тому німці під всякими мотивами перешкождали нам провести мобілізацію і розгорнути нашу армію, вивозили від нас силу військового майна. Гетьману прийшлося мимоволі спиратися лише на німецькі багнети.

Гетьман і його уряд також приступили до організації державного апарату. На жаль, брак власної досвідченої, національно-вихованої інтелігенції і небажання наших соціалістичних партій шире та активно підтримати свою працею уряд гетьмана і цим спричинитися до збудування своєї незалежної держави і, нарешті, помилки деяких з членів уряду, не дали змоги в той момент створити чисто національний працьовитий апарат. В складі всіх інституцій наряду з чесними знаючими працівника-

ми був і великий відсоток авантюристичного елемента, навіть, іноді ворожого до української ідеї. Назвагал же апарати успішно почали організацію держави, хоч і з деякими помилками. Для того, щоб утворити кадри своєї свідомої української інтелігенції, Гетьман Скоропадський закладає Академію Наук, два університети і багато середніх і нижчих шкіл; це вони потім і мали розвинути культурну працю на Україні".

Так генерал Капустьянський малює позитиви діяльності Гетьмана, після чого переходить і до негативів, але і там відчувається наявність доброї волі об'єктивно вивчирати їх. Автор пише: "Далеко гінде стояла справа з внутрішньою політикою і з провадженням у життя земельної реформи. Гетьман не мав, як зазначено вище, досить активної підтримки з боку більшої частини наших українських соціалістичних кіл. Дехто з них прагнув за всяку ціну до всесвітньої революції, а Україна їх не цікавила. — вона була лише, як засіб. Ось характеристичний вислів одного з видатних діячів такого напрямку: "Перше соціалізм, а після націоналізм". Уряд гетьмана ступнево хитнувся вправо, гору взяли великі власники та торговельна аристократія — Протоїс. Вони повели реакційний курс, забули про селян і про вимоги життя на Україні. Найближся між ними безглузді, міднослові, зажерливі люди, особливо поляки-дідичі, які почали помсту над селянством за 17-тий рік; вони бажали повернути всі свої збитки та втрати, а дехто ще й зі значним зиском. Послали на села карні відділи, до яких прислалися авантюристи та злодії і почалася вакханалія... Правда, на селах ще лишався бандитський елемент з психікою "таварича" 17-го року, але ж загал на селах був добрий і треба було боротися з злодіями, а не змушувати мирного населення. Гетьман, бажачи стримати цих "охоронників" оддавав різні гострі накази, але влада на місцях лише підписувалася. Треба відверто зазначити, що далеко не всі власники вели таку безглузду політику відносно селян, але ж їхня вина полягає в тому, що вони не стримували своїх нерозумних сусідів і їх агентів та не тягнули цих злодіїв до карної відповідальности. Хлібослови-демократи Союзилися з цим злом!...

До того ж гетьман зробив ще одну значну помилку: він, бажаючи утворити досить освічені старшинські кадри для мирного часу, наказав усунути з армії до резерви великий відсоток молодого революційного суто українського старшинства. Правда, воно було мало освічене з військового і загального боку, з малим або зовсім без боєвого досвіду і зовсім не надавалося до інструкторів організованої армії, але ж це були справані діти нашого українського народу: селянство, міщанство, духовенство, вчителі".

Нарешті, автор підійшов і до питання федерації. І тут він виявив належне зрозуміння та, оминаючи заявлену злісну трактовку, дає свою: "Болшевики, використовуючи помилки Гетьмана і німців, розвинули страшенну агітацію через мирову делегацію Гаконського, яка засідала в Києві і насаджувала комунізму на Україні. Також агітацію проти німців провадили агенти Антанти за впливи на Україні... Антанта стала переможницею. Бова давилась на Україну як на зрадницю собі і прихильницю німців, тому мала на увазі приборкати німецькі впливи на Україні та змінити там уряд. На Одесу направляється французький десант.

Гетьман 14 листопаду 1918 р., бажаючи зберегти Українську Державу, щоб досягти прихильності і допомоги з боку Антанти, проголошує фактичний федератив з майбутнім урядом Росії. Наближалася розв'язка... буря зруйнувала більшість апаратів, зорганізованих гетьманом і знищила майже всі заготовлені ним продовольчі запаси.

Починалася нова сторінка української історії".

Щоб ознайомити нинішню молодь з постаттю Гетьмана Скоропадського, автор обрав на нашу думку цілком об'єктивний шлях, показав світло і тіні, намалював творчу, плідну на позитивні наслідки діяльність, відрікшись і помилки. Таким методом працюють об'єктивні правдиві дослідники. Такий метод є науковим, бо відображає об'єктивну, реальну дійсність, а наступні покоління пізнають не підфарбовану, а правдиву історію. І треба визнати, поки автор знайомив читача з постаттю Гетьмана, він користався з методу всебічного освітлення, стояв на об'єктивним

шляху. В цім автор заслуговує на признання. Проте в opinii історичної постаті Головного Отамана Симона Петлюри автор відразу зрадив собі, забувши про те, що і тут треба було подати увесь перелік досягнень Головного Отамана з метою ознайомити читача з успіхами державного будівництва, підкресливши й наголошувачи на конкретних реальних наслідках його діяльності. Вказівки на цілком реальні, конкретні успіхи з державного будівництва С.Петлюри кінче потрібні, бо відсутність цих вказівок може навести читача на думку, що таких успіхів за С.Петлюри зовсім не було, а потім показати і його помилки. Тоді був би забезпечений об'єктивний підхід і автор заімпонував своїм методом читачеві та заслужено зажив би слави об'єктивного дослідника.

Нажаль, щодо С.Петлюри автор і собі віддав данину трафаретному необґрунтованому канонізуванню та возвеличенню. Так, автор називав С.Петлюру українським Гарібальді, навіру, без доказів, без наведення реальних досягнень його діяльності, як державного діяча.

Сказати, що "С.В.Петлюра - людина нестримної енергії, високої моралі й шляхетної вдачі, ентузіяст, вірить, хоч деколи тільки інтуїтивно і вливає свою віру в інших - це головна позитивна його риса, як Вождя" - на нашу думку нічого не сказати про нього, як про державного будівничого. Це не переконує. Український державник хоче бачити реальний перелік реальних дій і їх потреб; в кредит, на віру він уже не хоче сприймати голих епітетів. Справді, хіба мало між патріотами українськими було і в енергійних, високоморальних, ушляхотнених, інтуїтивно віруючих людей. Це ще жадна заслуга для державного діяча. І автор добре це розуміє, коли після повищої характеристики, нічого іншого конкретнішого сказати не міг, як "повести ж усіх твердо до наміченої мети, рішуче примусити всіх виконувати його волю, стримати злочинне й спекуляцію національним прапором - досягти цього Симону Васильовичу в обставинах тієї розрухи не все вдається, хоч він і прагнув цього" |Кв.2, ст.32. |.

Справді, коли ходить о знайомство з державним будівничим, то тут вимагається якихось інших даних, а ніж енергійність, ушляхотненість, висока моральність й інтуїтивна віра. Ці якос-

ті як можна спокійно залишити при ненайгіршому ксендзу, проте вони відочого тут, де автор пише: "Партія мала великий вплив на От.Петлюру. В довіря до нього негірко закрадалися люди негідні, користливі, честилюбці, що удавали з себе мучеників за українську ідею, або ж борців за соціальні змагання бідного люду. Вони зловивали іменем і авторитетом От.Петлюри і шкодили справі. Це відбивалося й на військових справах, особливо в київській період і наступний за ним, коли траплялися призначення на відповідальні командні та штабові посади осіб невідповідних, а іноді й шкідливих для справи. Недалеко за прикладами: декілька місяців командував залізнодорожним корпусом Леня, лише бельведбель з австрійської армії" [книга перша ст.42].

Тому мало асоціюються зі здібностями державного керівничого і такі кінцеві характеристики С.Петлюри, як "непокітна й крицева постава, завзятість, воїнська мужність та віра в перемогу". [кн.2.ст.200.]

Ми раніше знаємо, що знайдуться охочі завдати нам болю совісність і непрощану до великих українських діячів, підмінювання ідентичних авторитетів, щонайменше. Ім відповідаємо. Ми зможемо малувати державних діячів, що творили реальними ділами історію України, що навчали нас служити Україні конкретним позитивним ділом. І чим більше саме таких діл вписано в книгу історії на досро і ав. ківщини за життя того чи іншого державного діяча, тим на більшу пошану він заслуговує.

Не зайвим буде згадати, що наш шановний автор часом знаходив мужність підійти критично та розважно й до постаті Головного Отамана. Так, в четверту річницю смерті С.Петлюри автор виголосив на академії в Парижі реферат, в якому не замовчався, крім позитивів, прямо указати й на негативи його діяльності та характеристики. Він казав: "С.Петлюра ніколи не був військовим, до того ж він не мав ні військової освіти, ні військового досвіду й безперечно не був полковником фахівцем, або ліпше - воєнним талантом... Все ж згідно історичної правди історичної правди треба ствердити, що в 1917 - 18 рр. Петлюра не зумів, а може не здолав зібрати освічених фахівців і тому не була одразу належно організована військова сила. Це най-

олінь відноситься до тих частин, що повстали в Києві, а також і деяких українських частин на фронті, до яких нія і Центральна Рада ставилися навіть із резервом [корпус Скоропадського]... Все ж його військова недосвідченість у цю першу добу його діяльності мала деякі негативні наслідки... Хвилю С.Петлюри було те, що він, як ідеаліст та ентузіяст, іноді аж надто захоплювався різними отаманами, поміж якими поруч із порядними, героїчними постатями, часто-густо траплялись і продисвіти, що витрачали великі засоби, а потім іноді переходили у стан наших морогів. Так, напр., після занепаду гетьманату призначувано іноді на відповідальні командні та штабові посади людей малофахових, а іноді й авантюристів: [отаман Донченко та інші]... С.Петлюра шукав політичної підтримки для своєї стратегії, розуміючи, що без здійснення цього ми згинемо. Але тут йому не повелось, і в цьому криється одна з головних причин наших остаточних невдач. Однак, причини остаточної невдачі визвольної боротьби полягали власне не в особі Головного Отамана, як дехто думав, а зовсім у другій площині". [Розбудова Нації 1930. р. ч. 5-6, ст. 104-106].

До причин остаточних невдач референт відносить і "невиробленість наших політиків, що приймали кардинальні рішення у хвилі нашої найбільшої слабкості, так би мовити, на передодні катастрофи, а не тоді, коли ми були сильними та переможними; тут на мою думку є також і вина С.Петлюри" [там же, ст. 106].

І нарешті, наприкінці референт робить підсумок: "Все ж із ходом подій С.Петлюра набрав досвіду і виправляв свої помилки, удосконалювався, виростав на наших очах". Ось така оцінка референтом діяльності Головного Отамана підгонить багатьом висвітлювати і тіневі сторінки, що, безсумніву, забезпечує об'єктивне знайомство з нашими державними діячами. Ставши на шлях об'єктивізму, спроможемося уникати помилок в майбутньому, яке має належати, зрештою, нам. А українським Гарібальді назовемо того, хто здолав далекі закутки України зцементувати в суверенну державу.

